

Jean-Baptiste Mazeris apaizgai barkoxtarraren *Erliak* (1932)¹

Kepa Altonaga

Zoologia eta Animalia Zelulen Dinamika Saila.
Zientzia eta Teknologia Fakultatea.
Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU)

kepa.altonaga@ehu.es

Jasoa: 2013-06-16

Onartua: 2013-10-29

Laburpena: Idazlan honetan ezagutzera ematen da *Erliak* izenburuko zubererazko eskuizkribua (1932), Jean-Baptiste Mazeris apaizgai barkoxtarrak sinatua eta Euskaltzaindiaren Lafitte Funtsean aurkitua. Egilearen testuingurua eta obra aurkezteaz gainera, aipatu egin da helburu pedagogikoa duen lan bat idazteko eredu linguistiko subdialektal baten erabilerak agertarazitako kontradikzioa.

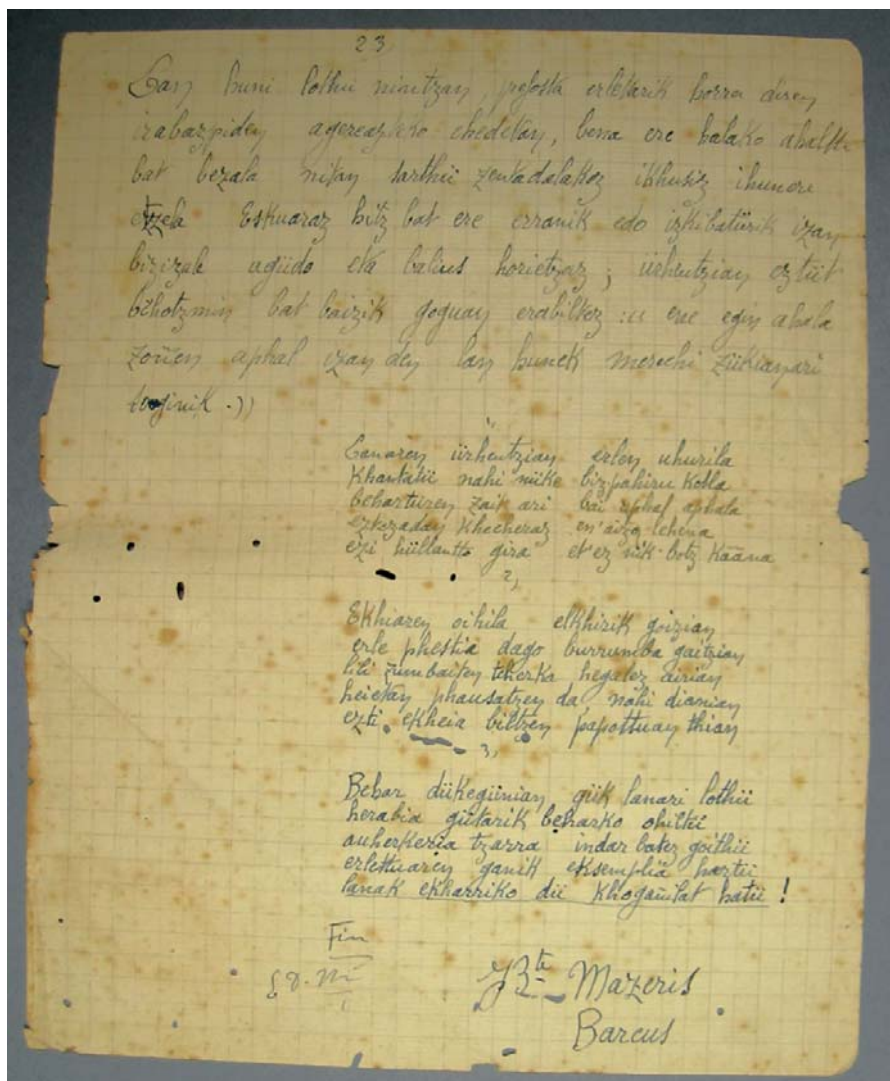
Abstract: In this paper we present the manuscript *Erliak* (1932), found in Lafitte Collection of the Royal Academy of the Basque Language, Euskaltzaindia. It is the work of Jean-Baptiste Mazeris, a seminarian born in Barcus (Soule) and written in Basque of Soule. In addition to contextualize the author and the work, we discuss the apparent contradiction existing in a text with clear pedagogical purpose but written in subdialect.

1. SARRERA

Azkue Bibliotekako Lafitte Funtsearen katalogoa arakatzean egin nuen topo Jean-Baptiste Mazerisen 1932ko *Erliak* izenburuko eskuizkribuarekin. Zubereraz idatzita egon arren, *Erliak* interesgarria iruditu zitzaidan, bai, jakina, gai tekniko bati buruzkoa zelako eta luze samarra, eta bai ere, egilea bera jakitun zelako ordura arte euskaraz ezer gutxi plazaratu zela in-

¹ Eskerrik beroenak Karmele Artetxe, Jean-Louis Davant, Isabel Diaz, Joanes Etxebarria, Pruden Gartzia, Jazinto Iturbe, Jurgi Kintana, Fabien Lexardoi, Josune Olabarria, Mateo Pagazaurtundua eta Allande Sokarrosi eman dizkidaten era askotako laguntzengatik. Azkue Bibliotekak giro ezin hobea opetsi dit lanerako.

tsektu haien gainean. Izan ere, hutsune hori betetzeko asmoa zeukan idazten hasterako momentuan, eta horrelaxe adierazi zuen idazkiaren amaieran: «Lan huni lothü nintzan, prefosta erletarik horra diren irabazpiden agereaz- teko chedetan, bena ere halako ahalke bat bezala nitan sarthü zentadalakoz ikhusiz ihun ere etzela Eskuaraz hitz bat ere erranik edo izkibatürrik izan bizizale agüdo eta balius horietzaz» (1. ir.).

1. irudia. Erliak ezkuizkribuaren azken orrialdea.

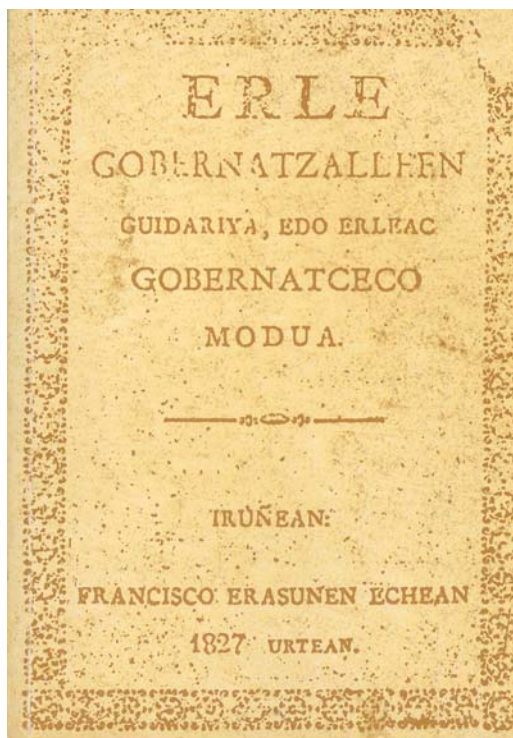
Egia da, erleek euskaraz ez dute arrakasta handiegirik eduki eta nekez agertu dira gure letretan, gaur egun Euskaltzaindiak *Erlea* izena daraman aldizkari itxurosoa argitaratu arren, edota, kasurako, behinolako Axular handiak *Geron* (1643) aipamen antologikoa egin zien arren, gogorarazi zigunean «munduko gauza guztiek kondentzen dute alferra» [1: 35]:

Erleak, hain gauza ttipiak, eta flakoak, bethatzen du mundua eztiz eztizeko, eta ezkoz argitzeko. Eta gaitz lizateke kontatzea nola gobernatzen diren erleak elkarren artean; nola duten bere erregea, eta obeditzen duten; nola zaharrak kofauean barrena, etxeko lanen egiten, egoiten diren; eta gazteak, bere mantenuaren eta bizikaien garraion, kanpotik hari diren; nola duten bere athal-zaiña, eta behar ere bai. Zeren eztiari, nola baita gozo, eta izena duen bezala, ezti, anhitz, baitarraika, eta baitzaika aiher. Nola traillaitzen direnek, traillaitzen eziren alferrak eta nagiak, ezten kolpez egotzen dituzten bere konpainiatik. *Expellunt ab alvearibus pigras* (Plin.). Eta nola bertzerik ere anhitz gauza egiten duten, eta guztiak hain ordenantza handiarekin, non baitirudi ezen ezteela erregerik, bere erresuma hain ongi gobernatzen duenik, nola erleek bere erregearekin batean traillaitez, gobernatzen baitute berea.

Askoz geroagokoa da erleari Agustin Iturriaga apaiz hernaniarrak dedikatu zion berbaldi laburra, *Diálogos basco-castellanos para las escuelas de primeras letras de Guipúzcoa* (1842) liburu pedagogikoaren barruan. Liburu hori, antza denez, oso gustukoa suertatu zitzaion Luis Luziano Bonaparte printze euskaltzaleari, zeinak edizio «emendatu» bat argitaratu baitzuen Londresen 1857an [2, 3], jatorrizko gipuzkerazko *jolasak* beste hiru euskalkitara ere aldatuta eta lehendik zuen gaztelaniazko testuari frantsesekoa erantsiz. Euskalkietarako moldaketak egiteko, Bonaparte printzeak orduko idazle bikainetara jo zuen, zein bere dialektoan: Jose Antonio Uriarte frantziskotarra bizkaierazko bertsiorako [4], Duvoisin kapitaina lapurterarako [5], eta zubererarako Emanuel Intxauspe kalonjea [6].

Arestian aipatu Duvoisin kapitainak kapitulu bat eskaini zien erleei *Laborantzako liburua* ospetsuan (1858); lau orrialde denetara [7]. Eragin aski zabala eduki zuen Duvoisinen liburuak, baina, haren oihartzuna ez zen iritsi, dirudienez, Mazeris apaizgai barkoxtarrarenganaino.

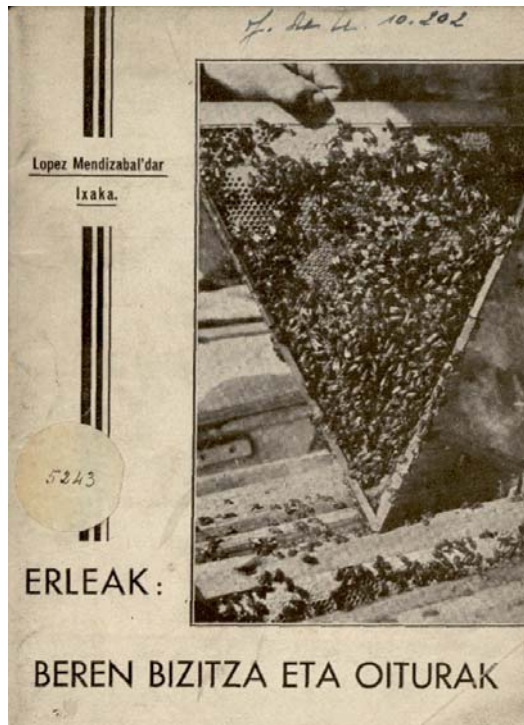
Duvoisin kapitainaren *Laborantzako liburua* baino zabalkunde askoz murriztagoa eduki zuen erleei buruz euskaraz argitaraturiko lehen liburuak, alegia, *Erle gobernatzalleen guidariya, edo erleac gobernatceco modua* deritzona, 1827an plazaratu zena, Iruñean [8] (2. ir.). Izatez, liburua gaztelaniaz idatzi zuen Joaquín de Santa Bárbara fraide karmelita arabarrak [9], eta bertan, besteak beste «gogor erantzuten zien erleak erlamandoek ernaldutako erreginen arrautzetatik sortzen zirela ziotenei, tartean erlearen sexualitatea zientifikoki demostratu zuen R.A.F. Reaumur-i. Ez, omen, sexu-harremarik ez da erleetan, erlea da Andre Dona Mariarekin batera Jainkoak birjinik

2. irudia. Erleei buruz euskaraz argitaraturiko lehen liburuaren azala.

ama izatea baimendu dion izaki bakarra, kristauoi garbitasunaren etsenplu emateko», Pello Zubiriak azaldu duenez [10]. Nolanahi ere, Xabier Kintanak kudeatu zuen *Erle gobernatzalleen guidariya* liburuaren bigarren edizioa [8], eta prestatu zion hitzaurrean makina bat argibide plazaratu zituen, dela egilearen bizitzari buruz —Joaquín de Lanciego y Ruiz de Esquide ponteko izena—, dela euskaratzaile posibleari buruz —Ignazio Balentin Pagadizabal—, dela erabilitako sintaxi zuzen eta euskal senaz hornituari buruz, dela itzulpenaren lexiko mordoiloari buruz —*zanganoa, celda...*—, edota liburuan erakutsitako erlezainen lexikoaz. Xabier Kintanak, gainera, konparatu egin zituen aita Santa Barbararen liburuaren erle-biologia eta garai hartan Europan zebilena: haren ustez, atzeratu xamar ageri da bertokoa. Orobat, Xabier Kintanaren esanean, jatorrizko edizioko ale bi ezagutzen dira soilik, bata Julio Urkixoren bilduman eta bestea Aingeru Irigarairenean.

Aipagarria da ere Isaak Lopez Mendizabal euskaltzale tolosarrak Euskal Esnalea Bazkunan emandako hitzaldia, hain zuzen 1932. urtean, «Erleak: beren bizitza eta oiturak» titulupean argitaratu zena urtebete geroago [11] (3. ir.).

3. irudia. Isak Lopez Mendizabalek 1932an emandako hitzaldiaren argitarapenaren azala (Ikus: <http://meta.gipuzkoakultura.net/handle/10690/2092?locale=eu>).

Jean-Baptiste Mazerisek ez bezala, Lopez Mendizabalek bai ezagutzen zuen *Erle gobernatzalleen guidariya* obraren existentzia, eta halaxe adierazi zuen hitzaldiaren hasieran [11: 5-6], nahiz eta ez zehaztu irakurria zuenentz.

Ildo beretik, ez dirudi ez tolosarrak eta ez barkoxtarrak ere ezagutzen zutenik Arnaut Abadia gure zientzia-dibulgazioaren lehen orduko aurrendari urregorrikoaren erleei buruzko artikulu-parea, *Eskualduna* astekarian argitaratua 1901ean [12: 144-151]: «Nola bil ezti?» [13] eta «Berriz erle eta eztiz» [14].

Hogeigarren mendeko bigarren zatian ugaritu egin da pixkatxo bat erleen gaineko euskal literatura. Oraingo honetan, besteak beste, liburu bi aipatuko ditut sarreratxo hau larregi ez luzatzeko. Batetik, ikusgarria da Txomin Jakakortaxarena apaizak 1988an tomo bitan argitaratutako *Erlezaintza* [15]. Luzeraz eta aurkezpenaz obra monumentala da apaiz berastegiarrarena, Argentinako lau hamarkadatarako erbestalditik itzulitakoan osotu zuena [16],

baina, oso nekeza irakurtzeko, zeren-eta, garai bateko premisa garbizaleetatik abiatuta, teknolekto berria asmatu baitzuen goitik behera, eta izatez, 1233-1312 orrialde-tartean eskaini zuen euskara-gaztelania hiztegia, letra txikiz eta zutabe bitan antolatua. Bestalde, liburu interesgarri eta txukuna da Martxel Aizpuruaren *Erleen bizitza ezkutua* [17], 1989an plazaratu zena.

Irakurle interesatuak *erleak.net* estekan [18] aurkituko ditu zertzelada bibliografiko gehiago, erleak eta euskara lotu dituztenak.

2. JEAN-BAPTISTE MAZERIS: BIZITZA ETA IDAZLANAK

Oso datu gutxi argitaratu dira Jean-Baptiste Mazeris apaizaren bizitzari buruz. Izatez, nik dakidala behintzat, soilik Jean-Louis Davant-ek plazaratu ditu haren xehetasun biografiko batzuk *Zuberoako idazle zenduak* liburuan [19], era eskematikoan.

Idazlan horretan irakurri dugunez, Jean-Baptiste Mazeris Barkoxen jaiotzen 1908ko uztailaren 5ean, Larraja auzoko Potto baserrian. Apaiztu egin zen 1933an, uztailaren 15ean, eta hurrengo abuztuaren 9an irakasle izendatu zuten, Orteseko Moncade lizeo-kolegio katolikoan. Gero, 1934ko uztailaren 23an, Biarnoko Eretako (Arette) bikario egin zuten. Biarnoko Osmarsillon herriko erretore egin zuten 1937ko abuztuko 11n, eta Biarnoko Ance herrikoa (Iñhazi) 1960ko ekainaren 21ean. Davant-ek dakarrenez, zendu 1971ko uztailaren 2an egin zen. Hau da, ikus dezakegunez, Euskal Herriatik kanpo garatu zuen bere apaiz-ibilbide oso-oso.

Bestalde, Jon Bilbaok dakarrenez [20], Jean-Baptiste Mazerisek lau artikulu argitaratu zituen *Gure Herria* aldizkarian: «Bi arrañ» (1927) [19: 75-78; 21], «Tzintzarroskak» (1931) [22], «Kaloka eta Pupuñi» (1932) [23] eta «Maskadak» (1933) [24]. Lehen artikulu biak izenpetzeko, «barkochtar aphez-geia» formula agertzen da izen-deiturari erantsita, baina, datu kronologikoen arabera, Jean-Baptiste Mazerisek seminarioko urteetan zituen idatzi artikulu guztiak. Ildo beretik, Jean-Louis Davantek beste zenbait apaizgai zuberotar nabarmendu ditu *Gure Herria* aldizkariaren orriak bete zituztenak ere [19: 53-116], munduko gerla handi bien artean: Pierre Lanugerre (*Pette Xibero*) garindaindarra (1923an apaiztua), Jan-Pierra Piko-xet barkoxtarra (1926an apaiztua), Dominique Beheti larraintarra (1933an apaiztua) eta Jean Etxegoren hauztarra (1942an apaiztua).

Beste xehetasun bat azpimarratu nahi dut orain: Jean-Baptiste Mazeris apaizgai zuberotarraren lau artikulu horietariko bi sarizatuak izan zirela irakur daiteke amaieran daramaten oin-ohar banatan, alegia, «Eskualzaleen Biltzarrak aurthen bigarren prima eman konderetarik bat» [21], eta «Lan eder hunek Eskualzaleen Biltzarreko lehen saria irabazi du» [24]. Era horretako artikulu ugari plazaratu ziren *Gure Herria* aldizkariaren orrialdeetan.

1933^{KO} SARIKETAK

a) *Semenario handikoak :*

MAZÉRIS J.-B., Barkoxtarrak	200 lib.
OLÇOMENDY J., Baigorriarrak	100 lib.
COSCARRART J.-B., Baigorriarrak	75 lib.
HARIGNORDOQUY P.,	ohorezko aiphamen bat.

b) *Semenario Itipi edo gisa beretako ikastegietaoak :*

LARZABAL P., Azkaindarrak	60 lib.
COYENETCHE F., Irisartarrak	60 lib.
ERRAMOUPÉ S., Bankarrak	50 lib.
SALLABERRY D., Doneztiriarrak	50 lib.
ETCHEGOREN J., Liginagatarrak	50 lib.
OURET D., Subeskundarrak	50 lib.
ARDOHAIN J., Mendibetarrak	50 lib.
HASTOY M., Larrasorhotarrak	50 lib.
DELGUE J., Iholdiarrak	30 lib.
ARZAC E., Saratarrak	30 lib.
SEMÉCOURBE A., Donaphaleutarrak	30 lib.
JAURY P., Urdiñarbearrak	30 lib.
ETCHEVERRY P., Itsasuarrak	30 lib.
CHAPELET P., Kamboarrak	25 lib.
IRIART J.-P., Aldudarrak	25 lib.
IRATCHET B., Bidarraitarrak	25 lib.
GOUX D., Ligitarrak	ohorezko aiphamen bat.
LAXAGUE E., Baigorriarrak	»
PEBET M., Buzunariztarrak	»
OFFICIALDEGUY A., Larzabaltarrak	»
PITCHOUAGUE P., Arhanzuztarrak	»
LECUONA P., Sempertarrak	»
GÉLOS S., Hazpandarrak	»
ETCHEPARE M., Lekhorndarrak	»
ETCHEBARNE P., Lekhorndarrak	»

4. irudia. Euskaltzaleen Biltzarrak 1933. urtean eman sari-
rien zerrenda, bertan Jean-Baptiste Mazeris ikus dezakegula-
rik irabazle nagusi: *Maskadak* izan zen aurkeztu zuen luma-
lana (Ikus: *Euskaltzaleen-Biltzarra, 1933^{eko} bil-aldia Luhoson*
buruilaren 14^{an} Louis Dassance Jauna buru. Bayonne. La
Presse, 1934. 32 or.).

Izatez, Jean Etxepare medikuaren eskutik iritsi ziren euskara-lehiaketak Eus-
kaltzaleen Biltzarrera 1923an, bai haurrentzat eta bai seminarioko estudiant-
teentzat ere (4. ir.), eta azken hauen idazlan asko eman ziren argitara *Gure*
Herria aldizkarian; harrobi horretakoak dira Iparraldeko hainbat idazle, eza-
gunena Piarres Lafitte bera izanik [25: 172-179]. Jean Etxepare medikuak
bere ardurapean hartuak zituen seminario handiko apaizgaiei egin erazten
zizkieten idazlanak, eta errotik aztertzen zituen, arta handiz; lan horien kri-
tiketan Etxepare guztiz ilusionatuta agertzen zaigu, ikusten zuelarik urteen
buruan gazte horiek gure idazle hoberenetarik izango zirela.

Euskaltzaleen Biltzarreko euskara-lehiaketa horietarako zen ere, dirudie-nez, Jean-Baptiste Mazerisen apaizgai barkoxtarraren *Erliak* izenburuko eskuizkribua. Ideia horren alde mintzo da, batetik, eskuizkribuaren goi-aldean dakarren azalpena: «Concours du 1er Mai, 1932». Badago, gainera, beste datu bat zentzu horretan, eta da Jean Etxeparek berak *Gure Herria* aldizkarian uz-tailean argitaratutako kronika, urte horretako lehiaketaren gain [26: 21; 27]:

Jakintsuek beren argiak izartuz eta, xeheki, herriko mintzaian berean dituztelarik jende xehearen ganat ixurtzen, populu batek bi eskualdetarik du irabazi: bihotza gozaten baitzako, eta oroizat, adimendua zabaltzen.

Hortakotz, ez ditzazkegu aski lauda, Euskaltzaleen Biltzarrak, aurten, Semenari handitik, ukan dituen hiru luma-lan edo idaztiak.

Lehena Euskalerriko oihanez zen mintzo, Ziberoko euskara garbie-nean. Hanitz xehetasun badu, oro zuhurtziaz beteak. Bigarrenak —zibe-rotarrez hau ere— erakutsi dauku, orratzetik hari, erleen bizia eta, urte bakotx, zer mozkina lerakarkeguten, ontsa artatzen bagintu.

Pasarte horretako azken paragrafoan bi *luma-lan* aipatzen ditu Etxepare medikuak. Lehenengoa, Dominique Beheti apaizgai larraintarraren *Eskual-Herriko oihanak* da, 1933an zati bitan argitaratu zena *Gure Herria* aldizka-rian [28]. Bigarrena Jean-Baptiste Mazerisen *Erliak* lanari dagokio itxura osoz. Alabaina, *Erliak* gerora ez zen *Gure Herrian* agertu, argitu ezin izan dugun arrazoiaren batengatik, eta badirudi *Eskualduna* astekariak ere ez zuela argitaratu. Dena dela, Lafitte Funtsean aurkitu dugun eskuizkribua zi-kinekua izango da: Jean Etxepare medikuak irakurri kopia, ziurrenez, gar-bitara pasatutakoa izan zen. Bide batez esatekoa da ere, Dominique Beheti apaizgai larraintarrak aurreko urtean ere hartu zuela parte norgehiagokan, eta *Arthaldiak Eskual-Herrian* argitaratu zioten, atal bitan [29, 30]: idazlan horren aipua dagi Mazerisek bere eskuizkribuaren sarreran —berea kontes-tualizatzeke—, geroago ikusiko duzunez.

Zenbat luma-lan ondu zituen Jean-Baptiste Mazerisek denetara? Eran-tzun posible bat, bost litzateke, hau da, *Gure Herrian* agertu lau artikuluak gehi *Erliak*. Dena dela, horrela izango balitz, zergatik aipatzen dizkio sei edo zazpi Piarres Lafitte bere lagunari 1934ko otsaileko eskutitz batean?: «Zu guziz photeretsua baizira eskualdun gauza guzietan, ahalko deizta-tzia biltzen *Gure Herria* deitzen den hilabetekarian, Mazeris izeneko arti-kulu guziak; bai ahal da sei edo zazpi...» [31]. Zer dela-eta horrelako es-kari zehazbakoa: ez al du gogoratzen zenbat lan aurkeztu dituen, ala, ez daki zehatz aurkeztuetariko zenbat argitaratu dizkioten? Ematen du behin idazlanak eskuetatik utzi eta gero apaizgaiek begien bistatik galtzen zutela hortik aurrerako prozesua. Dena den, pentsagarria da seminarioko urteetan Mazerisek hutsik egin gabe hartu zuela parte Euskaltzaleen Biltzarreko sa-rietara.

5. irudia. Piarres Lafittek gazte-andana batekin Euskalherrizaleak sortu zuen, mugimendu abertzale baten lehen urratsak iparraldean. Programa bat idatzi zien euskaraz eta frantsesez *Eskual-herriaren alde* liburutxoan. (Ikus: <http://irudi.gipuzkoa.net/WAS/CORP/DCMVisorBibliotecaDspaceWEB/ImagenLibroUrlAcceso.jsp?url=http%3A%2F%2Fgipuzkoa.net%2FWAS%2FCORP%2FDspaceVisorBibliotecaDspaceWEB%2FPintarImagen.jsp%3FidObj%3D87+3+ICM8+icmnlbdb8+DKAcceso59+26+A1001001A10D19A83827H4963218+A10D19A83827H496321+14+1008>).

Aipatu eskutitz horretan [31] —bide batez esateko, Lafitte Funtsak daukan bakarra Jean-Baptiste Mazerisena— ez dirudi gure protagonista batere uros dabilenik Euskal Herritik kanpo: «oraino doi doia Frantziako lurretan ari niz ene larrien eta... zapaten higatzen. Zokho beltz eta ulhun huntarik...». Soilik herriminak sortua dea adierazpen hori, ala beste zerbait barrundatzen da hor? Izan ere, eskutitz bereko hurrengo pasarte batean diotso Piarres Lafitteri: «Biziki plazer hartu eta hartzen dut ene zilo arraiotik *Eskualdunaren* eta *J.E.L.* en ebilduraz; ederki hori, ageri da numbeit badela buru bat azkar eta sentho». Badirudi Jaungoikoa eta Lege Zaharra aipatzen ari dela, baina, ziurrenez, gogoan daukana da 1933an kaleratu zen eta atarian letra larriez JEL zeraman eskualherrizaleen liburuxka programatikoa (5. ir.): Piarres Lafitte

bera izan zen talde eta pentsaera horren bultzatzailea, baina separatistatzat estigmatizatu zituzten. Gure apaiz barkoxtarra ere gogaidea izan zen, antza, euskaltzaletasun suhar horretan, eta, argi dagoenez, ezinago gogokoa zukeen Euskal Herriratzea, desiratzen dago.

Nolanahi, kontua da apaizgaitegiko urteak amaitutakoan Jean-Baptiste Mazeris Euskal Herriatik kanpoko parroketara destinatu zutela, eta horrek moztu bide zuen itxarotekoa zen euskal idazle umoaren obra oparoa (6-7 irudiak).

3. **ERLIAK (1932)**

Jean-Baptiste Mazerisen 1932ko *Erliak* izenburuko eskuizkribua Euskaltzaindiaren Lafitte Funtsean dago gordeta, Laf-311-087 katalogo-erreferentziarekin. Izatez, 23 orri dira, tinta urdin ilunez idatziak eta goialdeko erdian eskuz korrelatiboki zenbakitutakoak (1-23), kaier kuadrikulatu batetik moztuak eta alde bakar batetik erabiliak.

Luma-lana, dirudienez, zikineko bertsioa da, han-hemenka hitz solteak zein esaldi osoak tatxaturik edota zuzendurik dauzkana, baina kaligrafia nahikoa argi eta legible batean. Lehen orrialdean, titulu, urte eta lehiaketaren aipuaren ostetik, idazlanaren aurkezpen llaburra dakar, eta, bigarrean, sarrera bukatutakoan edukiaren aurkibide bat, idazlanaren lau atalen izenburuak nabarmenduz. Gero, testuan zehar atal bakoitzeko azpiatalak garatzen dira. Azken orrialdean, hogeita hirugarrenean, amaiera gisa bertso bat dago hiru ahapalditakoa, eta berorren atzetik egilearen izen-deitura eta herria.

Testua zubereraz idatzita dago, eta ortografia zaharrean. Guk jatorrizkoan aurkitu bezala transkribatu dugu hona: horrek ez dio aparteko zailtasunik erantsiko, eta duen berezko xarma gordeko du irakurlearentzat (nolanahi, *ch* ikustean, *x* irakurri: esaterako, *chuchen* = *xuxen*, edota *hanichetan* = *hanitxetan*). Ziurrenez, lexikoa izango da aldapatsuen Mazerisen idazlanen: hori erraztu aldera ehunka oin-ohar jarri ditugu, ez-ohikoak izan daitezkeen hitzen esangura argituz-edo. Ohar horietan CH inzialak erabili dira, Casenave-Harigileren zubereraren hiztegian hobatsiriko forma zein den adierazteko [32], eta bai O inziala ere, Orotariko Euskal Hiztegian erabili den forma kanonikoaren ondoan [33]. Parentesi karratuen barruan doazen zenbaki korrelatiboez markatu ditugu Mazerisen eskuizkribuaren orrialde-hasierak. Hiruzpalau kasutan, parentesi artean eta letra etzanez eman dugu, jatorrizkoan tatxaturik dagoen berba edo esaldia (eta ondotik, jakina, Mazerisek hobatsiriko idazketa).

Azken kontsiderazio bat egin nahi dut, laburki bada ere, Jean-Baptiste Mazeris apaizgai barkoxtarraren *Erliak* zure begien aztergai jarri aurretik.

6. irudia. Jean-Baptiste Mazeris gazte eta irribarretsua (eskuin aldean). Ez dakigu argazkia zein urtetakoa den, eta ez ere nor den ezkerreko apaiz hori (Argazkia Fabien Lexardoiren bildumakoa).

7. irudia. Jean-Baptiste Mazeris apaiz heldua (ezker aldean). Ez dakigu argazkia zein urtetakoa den, eta ez ere nor den eskuineko apaiz hori (Argazkia Fabien Lexardoiren bildumakoa).

Niri nahikoa kontraesankor begitandu zait puntu bat. Alde batetik, azpimarragarria da testuaren helburu pedagogikoa, nolabait esatearren. Mazerisek gai tekniko bat aukeratu zuen, eta, ikusiko duzunez, modu analitikoan garatu zuen, bere azalpenerako datuak eskema konkretu baten arabera sailkatu eta garandu zituelarik, modu oso txukunean. Gainera, ematen du sujeta aldez aurretiko banaketa tematiko batetik etorri zaiola, zeren, gorago aipatu dugunez, beste apaizgai batzuek abelzaintza eta laborantzarekin erlazionaturiko bestelako gaiak landu zituzten, oinarritzko material bibliografikoaren prestaketan baileuden. Ez dakit zergatik, baina niri, Mazerisen idazlana eta *Gure Herria* aldizkarian argitaraturiko era horretako artikulu batzuk arakatzean burura etorri zait Udako Euskal Unibertsitatearen liburugintzaren ahalegina, aldeak alde. Batean eta bestean hutsune bibliografikoa bete nahi da: dela unibertsitate euskaldun bat eraikitzeko, edo Garroko ikastegirako, Mazerisek zelan edo halan explizitatu bezala. Gogorarazi behar dugu Lekorneko Garro jauregian ireki zela Iparraldeko lehen Laborantza-Eskola 1931n, 14-16 urteko hogeitasei bat ikaslerekin. Baina, bestalde, *Erliak* zuberera subdialektal batean idatzita dago, zeinean beren-beregi azpimarratu nahi baitira —horrela iruditzen zait— mintzo horren ezaugarri lokalak, Mazerisen idazlana Barkoxeko euskararen lekukotasun bat izango bailitzan dialektologoen gozamenerako, baina ez horrenbeste laborari-ikasleen premia asetzeko. Lanaren bigarren alde honek oztopatu egingo du nabarmenki, ustez helburu nagusia dena, hots, informazio tekniko baten transmisioa. Kontua da antzeko iruzkin bana egin litzaiekeela *Gure Herria* aldizkarian Seminario Handiko apaizgaiek plazaraturiko artikuluei. Gai teknikoetarako, euskara «ekumenikoa» behar dugu: horretarako kamutsegia da euskara «parrokiala». Jean Etxepare medikua euskara ekumenikoaren aldekoa zen erabat [25: 166-172, 261-267]: orduan, zer dela-eta horretarainoko parrokialismoa luma-lan horietan? Nik neuk kontraesan galanta ikusten dut hor.

Eta beste barik, hemen duzu Jean-Baptiste Mazerisen *Erliak* (1932). Ea zer deritzozun:

[1]

L'économie rurale

Concours du 1er Mai
1932

Erliak

Biga bostetan² entzün tügü³ gure zaharretarik Jesüsen elhe horik: «Izan hadi erne eta tchüt⁴, ezi⁵ den mendren⁶ gaiza⁷ ttipietan chuchen dena halaber izanen da gaiza handietan ere». Zer ürhezko⁸ egia! Bethi ikhusirik izan da basa-bazterretan kharrika handienetan bezala, jente zühürra, tchüta, den mendren gaiza ezdeüsenari soegiten⁹ zeiona, gaiza handien untsa¹⁰ goititzen¹¹; lan chehetan gogo hunez¹² ari-zalia¹³, lan borthitzenen untsa antolatzen eta behar bezala hezten¹⁴.

Eskual-Herrian diren bizipidetan, hala nula laborantchan, artzañ-goan, badira lan borthitzak baitezpada¹⁵ egin behar direnak bizitzeko; badira ere lan handi horien khantian¹⁶, lan chehiak¹⁷, eginbide¹⁸ gochuak eta hanitchetan¹⁹ untsa baliatzen direnak.

Zer eta nula egin behar den laborantchako lan handi horietan, üzten tüt²⁰ horren erraitera ni beno jakintsün handiguak, [2] hala nula Garroko ikhastegian diren erakasliak; bestalde zer eta nula egin behar den artzañ-goan ezinago hobeki erranik izan da juan den urthian Larrañtar artzañ seme batez. Nik, erran den lan chehe horietan haitatü²¹ düt bat (*zun-ere gei*

² Biga bostetan: **biga-bostetan** (O), maiz aski, sarritan, sarri askotan.

³ tügü: **ditugu**.

⁴ tchüt: **txüt** (CH), **zut** (O), tente.

⁵ ezi: **ezi** (O), ezen.

⁶ den mendren: **mendre** (O), txikia, baztergarria, ahula; **den mendren** (O), txikiena.

⁷ gaiza: **gäüza** (CH), **gauza** (O).

⁸ ürhezko: **urrezko**, bikaina.

⁹ soegin: **soegin** (CH), **so egin** (O), aintzat hartu.

¹⁰ untsa: **ontsa** (O), ongi, ondo.

¹¹ goititü: **goititu** (O), bildu, jaso.

¹² hun: **on** (O).

¹³ ari-zalia: **arizale** (O), jokalari.

¹⁴ hezi: **hezi** (O), angoldu, atondu, menderatu.

¹⁵ baitezpada: **baitezpada** (O), nahitaez, ezinbestean.

¹⁶ khantian: **kantü** (CH), **kantu** (O), ondoan, alboan, aldean.

¹⁷ chehiak: **xehe** (CH, O), xume.

¹⁸ eginbide: eginbehar, betebehar.

¹⁹ hanitchetan: **hanitxetan** (CH), **anitzetan** (O), askotan.

²⁰ tüt: **ditut**.

²¹ haitatü: **häütatü** (CH), **hautatu** (O), aukeratu.

beitü ene egin ahal oroz bermatü) ene egin ahalaren arabera lanthü nahi nükiana.

Gure Jinkuak nahi ükhen badü lür huntan elkhi²² gintzan behar güntin gaizen haborochiak²³ gure izerdier esker, hala hala²⁴ hun hartü²⁵ dü gizonak noizian behin ükhen lezan zerbait huntarzün²⁶ ttipi edo emendio²⁷ lanik gabe edo lan güti eta aisa²⁸ eli²⁹ baten ordari³⁰. Huna³¹ arren³² lan aisa, chehe eta balius horietarik bat: erletegia, edo nahügo³³ badüzie erle-haztia³⁴.

Ahalaz nahaskeria gütien ezarteko ene lana lau zathitan herrokatzen³⁵ dü, bibilkatzen³⁶ tädalarik³⁷ behar lekhila³⁸ zathi bakhotchari jerraikitzen zaitzon chehetarzün³⁹ güziak:

- I Erliak... (*harien*) beren bizi muldiarekin⁴⁰.
- II Khogaña⁴¹.... nula eta nun heda.
- III Erlezañaren akhudiña⁴² erlen behar bezala lagüntzeko.
- IV Erlen emaitzak.

Prefosta⁴³ eztüt heben⁴⁴ sar eraziko erlen gañen erraiten ahal diren solazak oro, bena⁴⁵ bederen erlezañguan⁴⁶ hasi nahi den batek jakin behartin⁴⁷ chehetarzünak. [3]

²² elkhi: **ilki** (O), atera, irten.

²³ haborochiak: **haboroxeak** (CH, O), gehienak.

²⁴ hala hala: **halahala** (CH), **hala-hala** (O), orobat, era berean, berdinki.

²⁵ hun hartü: **onartü** (CH), **onartu** (O).

²⁶ huntarzün: **ontasun** (O).

²⁷ emendio: onura, abantaila.

²⁸ aisa: aise, errazki, erosotasunez.

²⁹ eli bat: batzuk.

³⁰ ordari: ordain, sari, ordeko, ordezko.

³¹ huna: **huna** (CH), **hona** (O), hona hemen.

³² arren: bada, beraz.

³³ nahügo: **nahiago** (CH, O).

³⁴ erle-haztia: erlezaintza.

³⁵ herrokatü: **herronkatu** (O), lerrokatu, sailkatu.

³⁶ bibilkatu: **biribilkatu** (O), bildu.

³⁷ tädalarik: ditudalarik.

³⁸ lekhila: leküala, lekura.

³⁹ chehetarzün: **xehetarzün** (CH), **xehetasun** (O).

⁴⁰ bizi muldiarekin: **bizimolde** (CH, O), bizimodu.

⁴¹ khogaña: **kobain** (CH), **kofoin** (O), erlauntz, kogon.

⁴² akhudiña: **akodiña** (CH, O), arazo, oztopo, ardura, eginbehar.

⁴³ prefosta: dudarik gabe.

⁴⁴ heben: **hemen** (O).

⁴⁵ bena: **baina** (O).

⁴⁶ erlezañguan: **erlazaingoa** (CH), **erlezaintza** (O).

⁴⁷ behartin: irakur bedi «behar dituen».

I Erliak... beren bizi muldiarekin.

Oranoko jakitaten arabera elizate bi erle süerte⁴⁸ baizik: beltchak eta (*hoilliak*) holliak⁴⁹; azken horik hedatürik dira Italian eta berheziki esküalde beruetan; hebentche (*gaiti*) gainti⁵⁰ nekez laketzen⁵¹ dirade eta nekezago bizitzen. Hartakoz erraiten ahal dügü Esküal-Herrian ageri diren erliak beltchetarik direla abantchuñi⁵² oro.

Khogañ batetan edireiten dügü: Ama edo erregiña, langiliak eta arrak.

A Erregiña: bestiak beno luzechago da, gibel-aldia chorrotch eta aitzinia beno hollatsago⁵³; chahartziari⁵⁴ chahü⁵⁵ beltchatzen⁵⁶ da; hegalak⁵⁷ langilek beno⁵⁸ phezaz⁵⁹ llaburrago tü⁶⁰; ezpena⁶¹ aldiz khako⁶², beharrüne⁶³ handietan baizik eztü tresna hori erabilten, hala nula beste erregiña sor-berrien ehaiteko⁶⁴, erlezañak gustian⁶⁵ eskila⁶⁶ hartzen ahal dü üsükirik⁶⁷ izateko acholik gabe. Izenak dion bezala, erregiña da khogañeko bürüzagisa⁶⁸, bai eta ere hanko arraultzen oroen errülia. Ezta, bere bizian, khogañeti behin baizik elkhitzen, denian aldiz beharrünez ar zumbaiten guita⁶⁹, jokhatürik⁷⁰ izateko; ezi⁷¹ bestela haren arraultzetarik ezta erle langilerik elkhitzen, ar auher⁷² zumbait baizik. Erregiña bat bizpalau edo bost urthez bizitzen da, bena azken bi urthetan [4] arraultze güti errüten eta holatan khogaña

⁴⁸ süerte: **suerte** (CH, O), mota.

⁴⁹ holli: **hoili** (CH), **holli** (O), hori.

⁵⁰ gainti: **gainti** (O), -n barrena, -n zehar.

⁵¹ laketü: **laketu** (O), ohitu.

⁵² abantchuñi: **abantxü** (CH), **abantzu**, abantxuño, abantzüni (O), ia, kasik, hurran.

⁵³ hollats: **hollats** (O), horixka, horail.

⁵⁴ chahartzi: **zahartze** (O).

⁵⁵ chahü: **xahü** (CH), **xahu** (O), osoki, net, zeharo, guztiz.

⁵⁶ beltchatzen: **beltxatü** (CH), **belztu** (O).

⁵⁷ hegal: hego.

⁵⁸ beno: **baino** (O).

⁵⁹ pheza: **peza** (CH, O), zati, puska.

⁶⁰ tü: ditu.

⁶¹ ezpen: **ezten** (CH, O).

⁶² khako: **kako** (CH, O), oker, mako.

⁶³ beharrüne: **beharrune** (O), premia, beharrizan.

⁶⁴ ehaiteko: **eho** (CH), **ero** (O), erail, hilarazi.

⁶⁵ gustian: gustura.

⁶⁶ eskila: esküala, eskura.

⁶⁷ üsüki: **usuki** (CH), **ausiki** (O), hozka egin.

⁶⁸ bürüzagisa: **buruzagisa** (O), nagusi eme.

⁶⁹ guita: **goaita** (CH), **goait** (O), zain, erne, zelatan.

⁷⁰ jokhatü: **jokatü** (CH), **jokatu** (O), estali, ernaldü.

⁷¹ ezi: zeren.

⁷² auher: **auher** (CH), **alfer** (O).

flakerazten⁷³; hartakoz erlezañak ikhusten dilarik erregiña auhertirik edo ezintirik untsa egin lio khambia baleza, nahiz, hanitch ordüz, erlek berek lan hori egiten diren.

B Arrak: langiliak beno untsatkoz⁷⁴ lodiago dire, khorpitz⁷⁵ erregiñak beno bibilago⁷⁶; khogañ bakhotchian bada ehüntto bat aujami⁷⁷ horietarik. Eztire laneko tresnarik ez eta ere gust⁷⁸ handirik, deüs egin gabe bizi dire, besten bizkar, bestek geñhatien⁷⁹ jatez. Ezpenik gabe dira; harien⁸⁰ izatik eztü beste baliorik baizik eta erregiñaren bere bizikoz behin jokhatzia. Bestalde erlezañak eztü auher handi horien eho⁸¹ beharrik, ezi ezti goititütik⁸² jaten hasi bezañ sarri⁸³ langilek laster killibeta⁸⁴ eginazten deie.

C Langiliak: erregiña beno ttipichiago dirade; nahiz ürrücha⁸⁵ diren eztire arraultzerik errüten, balheiü⁸⁶ zumbait baizik, zeren diren tinkegi egon beren habiakoïetan⁸⁷ eta gachki hazik izan sortzaoz. Gazte direno⁸⁸ hauts ülhün⁸⁹ kolore dira, bizkarra zamar⁹⁰ leñ⁹¹ batez betherik, bena zahartziari, zamarra erorten zaie eta berak beltchatzen. Badira hogeï bat mila khogañ arrunt batetan, hiruetan hogeï batetarano khogañ azkar batetan. Haboro-habuenetik⁹² bospasei hilabete gora behera [5] bizitzen dira, bena, üdan eztika⁹³ handi phüntian⁹⁴, lanak higatzen⁹⁵ tü bospasei astetan barnen. Bakhotchia bere lanari emanik da: a/ badira zumbait etchezañ gisa ezarririk etsaï gachto süerte

⁷³ flakerazten: **flakatu** (O), ahuldu.

⁷⁴ untsatkoz: ondotoxo.

⁷⁵ khorpitz: **korpitz** (CH), **gorputz** (O).

⁷⁶ bibil: **biribil** (O).

⁷⁷ aujami: **aujame** (O), zomorro, patari, animalia; arranpalo, mamutzar.

⁷⁸ gust: **güstü** (CH), **gustu** (O), gogo.

⁷⁹ geñhatü: **geinatü** (CH), **geinatu** (O), bildu, aurreztu, gorde.

⁸⁰ harien: haien.

⁸¹ eho: **eho** (CH), **ero** (O), erail, hilarazi.

⁸² goititü: **goititu** (O), bildu, jaso.

⁸³ sarri: laster, aurki, berehala.

⁸⁴ killibet: **killibet** (CH, O), itzulipurdi, zilipurdi, jauzi.

⁸⁵ ürrücha: **urruxa** (CH), **urrixa** (O), eme

⁸⁶ balheiü: **baleü** (CH), **baleiu** (O), harrak jotako fruitua, fruitu antzua; «kumerik sortzen ez duen arrautza» (Allande Sokarros).

⁸⁷ habiakoïetan: **habiakoi** (CH), **habirakoi** (O), habiazai, habiondoko, abizari.

⁸⁸ direno: diren bitartean.

⁸⁹ ülhün: **ülün** (CH), **ilun** (O).

⁹⁰ zamar: **zamar** (CH, O), txima, zapa

⁹¹ leñ: **lein** (CH), **leun** (O).

⁹² haboro-habuenetik: **haboro-habororenetik** (CH, O), gehienez, gehien-gehenetik.

⁹³ eztika: beroaldi.

⁹⁴ phüntian: **püntü** (CH), **puntu** (O), une, momento, sasoi.

⁹⁵ higatü: **higatu** (O), hondatu, histu, ahitu.

oroen ohiltzeko⁹⁶: ünürri⁹⁷, añharba⁹⁸, barbalot⁹⁹, lozabia¹⁰⁰ hügüingarrien¹⁰¹ ehaiteko, eta beste khogañetarik horra diren erle arrotz uhuñen¹⁰² haatto¹⁰³ etchekitzeko; b/ beste eli bat, aizestazaliak, sargian¹⁰⁴ edo ezko¹⁰⁵ orrazen¹⁰⁶ heipian¹⁰⁷ ezaririk dira, aizien arraberritzeko¹⁰⁸ hegaleen iharraustez¹⁰⁹; eztitze¹¹⁰ phuntian berheziki gai¹¹¹ bero eli batez gaia oro igaraiten¹¹² dire heots¹¹³ handi bateki hegal zapartaz¹¹⁴ orrazen aizestatzen. 3/ Hirougerren anda¹¹⁵ bat badira barneko chahütarzünaren¹¹⁶ etchekitzeko¹¹⁷, üdan goizez, besten kampo elkhitzian, ageri dire (-*corvéé*- korveko soldaduak bezala) beren aztaparreki¹¹⁸ eta müthürreki barneko theiütarzünen¹¹⁹ urthukitzen¹²⁰ edo gaian hil diren erlen kampo tililikerazten¹²¹. 4/ Dirade orano molkuan¹²² direnak; arraultzen kokeazten eta hümen¹²³ hazten ari dira; barnen berotto denian khogañ alde kampuan metatzen dira; frantsesez deitzen dira: khogañari bizarraren egiliak. 5/ Azkenekoz badira kampo lanetakuak, haboro-haborochiak¹²⁴ horietan dire. Elkhitzen dira zirurikan¹²⁵ eta itzia¹²⁶

⁹⁶ ohiltü: **ohildu** (O), egotzi, bota, haizatu, uxatu.

⁹⁷ ünürri: **üinürri** (CH), **inurri** (O).

⁹⁸ añharba: **ainarba** (CH, O), armiarma.

⁹⁹ barbalot: **barbalot** (CH, O), marmalo, zomorro.

¹⁰⁰ lozabi: **lozabi** (CH), **listafin** (O), liztor, erlabio.

¹⁰¹ hügüingarri: **hügüingarri** (CH), **higuingarri** (O).

¹⁰² uhuñen: **uhoin** (CH), **ohoin** (O), lapur, ebasle.

¹⁰³ haatto: «haratto, hots, apur bat haratago» (Allande Sokarros).

¹⁰⁴ sargia: **sargia**, **sargü** (CH), **sargia** (O), sarrera, sarbide.

¹⁰⁵ ezko: argizari.

¹⁰⁶ orraze: abaraska, abaoa.

¹⁰⁷ hei: **hei** (CH, hangar), **hegi** (O), ertz, bazter; «aterpe, estalpe» (Allande Sokarros).

¹⁰⁸ arraberritü: **erreberritu** (O), berritu, eraberritu.

¹⁰⁹ iharrausi: **inarrosi** (O), astindu.

¹¹⁰ eztitze: beroaldi.

¹¹¹ gai: **gäu** (CH), **gau** (O).

¹¹² igaran: **iragan** (O).

¹¹³ heots: **herots** (CH, O), zarata, hots, azantz.

¹¹⁴ zaparta: astinkada, zarta, kliska.

¹¹⁵ anda: andana, talde, eli.

¹¹⁶ chahütarzün: **xahütarzün** (CH), **xahutasun** (O), garbitasun.

¹¹⁷ etcheki: **etxeki** (CH), **atxiki** (O), eduki, eutsi, mantendu.

¹¹⁸ aztapar: atzapar.

¹¹⁹ theiütarzün: **teiütarzün** (CH), zikinkeria, lohi.

¹²⁰ urthuki: **urtuki** (CH), **aurtiki** (O), jaurti.

¹²¹ tililika: jira-biraka, piririka.

¹²² molko: **mulko** (O), mordo, multzo, erlemulko.

¹²³ hüme: **hüme** (CH), **kume** (O).

¹²⁴ haboro-haborochiak: **haboro-haboroxeak** (CH, O), gehien-gehienak.

¹²⁵ zirurikan: firurika, birak eginez.

¹²⁶ itzia: **itze** (CH), **iltze** (O), untze.

bezañ chüchen juiten beren lankhiala¹²⁷ erran nahi baita lili müttür edo osto berde zumbaiten üchtiatzez¹²⁸ ezti ekheiaeren¹²⁹ biltzera; arrajiten¹³⁰ aldiz phezü-phezia¹³¹, papua¹³² eta aztaparrak eztiz künküño¹³³. [6]

II Khogaña... nun eta nula heda.

Direlakoz ezinago aisa laketerazten¹³⁴ eta hazten hanitchi üdüri¹³⁵ zaie zer nahi zokhotan eta zer nahi untzitan üzten ahal direla erliak; izan ditian ala zühañ¹³⁶ zilo¹³⁷ batetan, ala zur barne hüts batetan, ala leheneko¹³⁸ mudako¹³⁹ khogañ tchapel üdüri¹⁴⁰ tchar harietan hanitchek uste dire ber¹⁴¹ baliua direla eta ber lagüntza emaiten direla erlezañ bati. Egia agereazi nahi neikeie erranez erlek ere prefosta beste gaizen gisa hobeki lankatürik¹⁴² izatez haboro emanen direla; nurk ere uste beitu, ardi saldo baten mendian nuntche¹⁴³ nahi üztez, nula nahi haztez, den mendren akhudiñarik hartü gabe bizieraztez, elkhiren dirala urthien ürhentzian¹⁴⁴ ber muskina¹⁴⁵ hala nula kundüki¹⁴⁶ jerraikitzez eta behar bezala bizieraztez, eztü hüllañik¹⁴⁷ ere bere büria behar lukin ozkian¹⁴⁸... hola-hola dua erlentako ere; badakigü ihur¹⁴⁹ ere traholerazi¹⁵⁰ gabe erle hanitch bizitzen direla zer nahi zilotan, eta gizonak horietarik elkhitzen dirala muchi¹⁵¹ hunik, bena ber erle athia¹⁵² behar bezala antolatürik eta lankatürik nula azkar leitin,

¹²⁷ lankhia: **langia** (CH), lantegi.

¹²⁸ üchtiatzez: **üxtüratü** (CH), **ustiatu** (O).

¹²⁹ ekhei: **ekei** (CH), **ekai** (O), gai.

¹³⁰ arrajin: **arrajin** (O), itzuli.

¹³¹ phezü-phezia: **pezü** (CH), **pezu** (O), astun-astun, zamatu.

¹³² papu: **papo** (CH, O), papar.

¹³³ künküño: **künküino** (CH), **kunkuin** (O), mukuru, bete-beterik.

¹³⁴ laketü: **laketu** (O), ohitu.

¹³⁵ üdüri: **üdüri** (CH), **iruditu** (O).

¹³⁶ zühañ: **zühain** (CH), **zuhain** (O), zuhaitz, arbola.

¹³⁷ zilo: **zulo** (O).

¹³⁸ leheneko: **lehengo** (O).

¹³⁹ muda: **moda** (O).

¹⁴⁰ üdüri: **irudü** (O).

¹⁴¹ ber: bera, berbera.

¹⁴² lankatü: **lankatu** (O), landu.

¹⁴³ nuntche: **nontxe** (CH).

¹⁴⁴ ürhentü: **urrendu** (O), amaitu, bukatu.

¹⁴⁵ muskin: **mozkin** (CH, O), etekin.

¹⁴⁶ kundüki: **kontü** (CH), **kontu** (O), kontuz.

¹⁴⁷ hüllañik: **hüilantik** (CH), **hurbildik** (O).

¹⁴⁸ ozkian: **ozke** (CH), **hozka** (O), maila.

¹⁴⁹ ihur: **ihor** (CH), **inor** (O).

¹⁵⁰ traholerazi: **traholatu** (O), lana eman.

¹⁵¹ muchi: **muxi** (CH, O), buxi, poxi.

¹⁵² athia: **ate** (CH, O), meta, pila.

eta zer muskin eijerra¹⁵³ elion eman bürüzagiari! Arres¹⁵⁴ untsa hazitik zer diru ederra ezta atheratzen urthe bürü batetik bestila¹⁵⁵ [7] bai achuriz, bai eznez bai ilhez bai gaznaz; gachki hazitik aldiz gaizak arrunt horra dira: achuriak tchar, ilhia bekhan, ezne güti. Prefosta untsa hazteko bada lan eta sos igorte, beno gero lan eta sos horiek bostetakua¹⁵⁶ haboro emaiten dire. Zer erran ginio orano egünko egünian laborari batek bere alhorren huntzeko eta bere eritzen¹⁵⁷ egiteko ezpalü nahi deüsere erosi, alegia, zer nahi ereñik lürrak beria emanen dirala otsez¹⁵⁸? Phentsa ginio चाहü¹⁵⁹ desapent¹⁶⁰ dela; hala hala dua erlezañ batentako nuiz eta ere ezpeitü nahi bildü erliak khogañ hun batetara erranez zer nahi zilotan edo khogañ zaharretan eginen deiela ezti eta ezko. Egünko egünian badira egiazko khogañ hunak (*zũñtan*) nun erliak egün oroz ikherkatürük¹⁶¹, eta hazirik ere behar ordian, izaten ahal beitira, den mendren ogenik¹⁶² egin gabe; ezti ezargia¹⁶³ handitzen ahal zaie eta sohasteko¹⁶⁴ phüntian eztiä eta ezkuä elkhitzen erliak eho gabe. Nigar egingarri da izan dadin orano hantche-hortche mihimenezko¹⁶⁵ edo aihenezko¹⁶⁶ khogañ bibil harietarik, nun ere erliak thian-thiana¹⁶⁷ beitira, untzien ttipegiz eztire lekhürük nun egin eta ezar orraziak eta eztiä; hümeke¹⁶⁸ phüntian bortchatü dira kampuen hartzera ezin oroen edenez¹⁶⁹ eta azkenekoz sohastian erlezañak ehaiten tü eztien eta ezkuen elkhitzeko [8].

Zer erran nahi düť khogañ hun batez? Etchanot¹⁷⁰ baten itchurako untzi bat, zurrez prefosta, hegatz¹⁷¹ azkar bateki, alde orotarik thapatürük, pian chilochkot¹⁷² bateki sargia¹⁷³ gisa, erlezañaren nahi-hunila eta beharrünila

¹⁵³ eijer: **ejer** (CH), **eijer** (O), edder, pollit.

¹⁵⁴ arres: ardi.

¹⁵⁵ bestila: bestera.

¹⁵⁶ bostetakua: **boztu**, **boztario** (CH).

¹⁵⁷ eritza: **ereitza** (CH), **ereintza** (O).

¹⁵⁸ otsez: ustez; «omen, hala diotenez» (Allande Sokarros).

¹⁵⁹ चाहü: **xahü** (CH), xahu (O), osoki, net; «erabat» (Allande Sokarros).

¹⁶⁰ desapent: «xelebre, kanoregabe; *xahü desapent*, erabat xelebre, guztiz ganorabako» (Allande Sokarros).

¹⁶¹ ikherkatü: **ikerkatu** (O), arakatu.

¹⁶² ogen: **hoben** (O), huts, erru.

¹⁶³ ezargia: «jargune, kokaleku» (Allande Sokarros).

¹⁶⁴ sohastü: **sohatsi** (O), gesteratu, eztiä bildu.

¹⁶⁵ mihimen: zume.

¹⁶⁶ aihen: mahatsondo.

¹⁶⁷ thian-thiana: **tiran-tirana** (O), estuki, tinki.

¹⁶⁸ hümeke: «hümekatzea» (Allande Sokarros).

¹⁶⁹ eden: kabitu.

¹⁷⁰ etchanot: **etxano** (CH), **etxanot**, **etxenot** (O), etxetxo.

¹⁷¹ hegatz: teilatuaren hegala, ertza.

¹⁷² chilochkot: xiloxkot, ziloska ttikia.

¹⁷³ sargia: **sargia**, **sargü** (CH), **sargu** (O), sarrera.

handitzen eta ttipitzen, ikhertzen eta zokhorkatzen¹⁷⁴ ahal den tresna batek behar lüke egiazko khogañ hun baten izateko. Eztadin ihur ere lotsa izan holako khogañ berri baten erostera, ala deit ditian: «Dadaut, Colombe, Voirnot, Gangstooth, Automatic», izenak güti egiten dü, segür izateko dü beste zaharrek beno gehiago eman ez bere baliuaz goiti laster jaukhiren¹⁷⁵ dirala. Bestalde erosi batere gabe holako untzi bat nurk nahik eginen dü. Den mendrena tchüchükan¹⁷⁶ trebe den bezañ bat; hatik, mesürak¹⁷⁷ untsa hartüz, hun lizate huni kasü emaitia: orrazen egingiatako¹⁷⁸ ezarten diren tchotchek elukie ezari behar algarren hullanegi, erlek artetik igangia¹⁷⁹ ükhen dezen eta orraziak ezitin algari loth.

Nun eta nula ezar khogaña

Khogañ batek ordokin¹⁸⁰ jarririk izan behar lüke, aitzina¹⁸¹ halako patar¹⁸² aidieki¹⁸³, theiütärzünak aisago kampo lerreaztitzen¹⁸⁴ langilek eta ber demboran ebi¹⁸⁵ tchortak¹⁸⁶ berak ichur ditin. Elüke behinere ezari behar khogañ batek lür errasen¹⁸⁷ gañen ezi hañ da ezti¹⁸⁸ lür thipila¹⁸⁹ nun eztitärzün¹⁹⁰ hori sartzen [9] beita khogañian eta horrekin batian eritarzün hanitch, hartakoz ezinago hun lizate bizpalau kholtechkotetan¹⁹¹ gañen bi zehe¹⁹² gora itzatzia taulot¹⁹³ baten eta khogañaren hartan gañen phousatzia¹⁹⁴. Bai negüko bai üdako khogañak elüke gachto saihetsetan lodi-lodia lasto besata¹⁹⁵ bat untsa estekirik¹⁹⁶. Khogañek ekhi begiri¹⁹⁷ bürüz edo hori ezin

¹⁷⁴ zokhorkatu: zokoratu?

¹⁷⁵ jaukhiren: jaukiko, agertuko, bilakatuko.

¹⁷⁶ tchüchükan: **txütxükan** (CH), **txutxuka**, **txutxukan** (O), xitxuketa, xintxuketa, brikolaje.

¹⁷⁷ mesürak: **mesura** (O), neurri, izari.

¹⁷⁸ egingia: **egingia** (CH), **egingu** (O), egitura.

¹⁷⁹ igangia: **iragangia**, **iragangu** (O), iragangune.

¹⁸⁰ ordoki: zelai, eremu lau.

¹⁸¹ aitzin: aurre.

¹⁸² patar: aldapa, aldats, malda.

¹⁸³ aidieki: **aide** (CH), **aire** (O).

¹⁸⁴ lerreaztitzen: **lerrarazi** (O), irristarazi.

¹⁸⁵ ebi: **euri**.

¹⁸⁶ tchorta: **txorta** (CH), **xorta** (O), tanta.

¹⁸⁷ erras: **arras** (O), lur arrasean, lur biluzian.

¹⁸⁸ ezti: heze.

¹⁸⁹ thipil: **tipil** (CH, O), biluzi, gorri, arbolarik gabea.

¹⁹⁰ eztitärzün: **eztitärzün** (CH), **eztitasun** (O), hezetasun.

¹⁹¹ kholtechkot: koltexkot, **kolte** (CH, O), paldo, zutoin.

¹⁹² zehe: arra bete.

¹⁹³ taulot: taula, ohol.

¹⁹⁴ phousatü: **pusatu** (O), bultzatu.

¹⁹⁵ besata: **besatara** (CH, O), besakada.

¹⁹⁶ estekirik: **esteki** (CH), **estekatu** (O), lotu, atxiki.

¹⁹⁷ ekhi begi: **ekibegi** (CH, O), eguzki-begi, egutera.

balimbada aize heguari бүртүз behar лүkie ezari; gibeletik¹⁹⁸ aldiz pek' aizien hausteko zeraillü¹⁹⁹ bizi baten egitia lizate hoherana nun ezten terrada²⁰⁰ bat phaete²⁰¹ gisa; abantalla lizate erletegi batentako hur inkaü²⁰² baten үкheitia lekhün gañen, хүрүн juan gabe erlek han berian ediren²⁰³ dezen ezten egiteko, хүмен hazteko eta beren bizitzeko behar diren edaria; halaber erletegi khantian zuhañ²⁰⁴ haboro eta hobe, zeren eta zühañek aizia eta berheziki aize gachtua hausten beitiere eta ber demboran ezti egin behar direlarik erlek khantü khantian badire alhagia²⁰⁵; zühañetan haitü²⁰⁶ bat baliz egiteko, lehen herrokan²⁰⁷ ezar nitio: gaztañatzia²⁰⁸, gerezitzia²⁰⁹, arhantzia²¹⁰, elhorri-churia²¹¹ eta bagua, ezi erlezañ jakintzien erranetik horietarik horra da beste zühañetarik beno ezti haboro, eta eztiari gust hun berhezi bat emaiten deie; gero horietarik landa horra dira tillürra²¹², haitza²¹³, lecharra²¹⁴ eta phinua, ezti hanitch emaiten dire, nahiz ezti hura hil²¹⁵ den [10].

III Erlezañaren akhudiñak erlen lagüntzeko.

Hatsarrian²¹⁶ ikhusi dügün bezala erliak berak bizitzen ahal dira nun nahi eta berheziki untsa bizitzen emaiten bazaie behar bezalako etche bat edo khogañ bat; bena hurak ere lankatigo²¹⁷ eta aberatsago beren бүрүзagentako. Holaz erlezañak akhudiña haborochoigoeki egün batez egiten dü eraikitze ederragorik. Egia horri jerraikez ordian zertako²¹⁸ erlezañak elitio bere ihiziak²¹⁹

¹⁹⁸ gibel: atze.

¹⁹⁹ zeraillü: **zerrailü** (CH), **zerrailu** (O), hesi, palaxu.

²⁰⁰ terrada: ezponda, pendiz, pendoitz.

²⁰¹ phaete: pharete, **pareta** (CH, O).

²⁰² inkaü: **inkarü** (CH), **inkaru** (O), apur, poxi, pitin.

²⁰³ ediren: aurkitu, idoro.

²⁰⁴ zuhañ: **zühain** (CH), **zuhain** (O), zuhaitz, arbola.

²⁰⁵ alhagia: **alagia** (CH), **alhagia** (O), bazka, hazkurri, janari.

²⁰⁶ haitü: **haütü** (CH), **hautu** (O), aukera.

²⁰⁷ herroka: **herroka** (CH), **herronka** (O), errenkada, ilara.

²⁰⁸ gaztañatzia: **gaztainatze** (CH, O), gaztainondo.

²⁰⁹ gerezitzia: **gerezitze** (CH, O), gereziondo.

²¹⁰ arhantzia: **arantze** (CH, O), aranondo.

²¹¹ elhorri-churi: **elorrixuri** (CH), **elorri zuri** (O), *Crataegus monogyna*.

²¹² tillür: **tillultze**, **tillul** (O), ezki.

²¹³ haitz: haritz.

²¹⁴ lechar: **lexar** (CH), **lizar** (O).

²¹⁵ hil: geza.

²¹⁶ hatsarrian: **hatsarre** (CH, O), hasiera, hastapen.

²¹⁷ lankati: langile?

²¹⁸ zertako: zergatik.

²¹⁹ ihizi: animalia.

lagünt²²⁰, beren eritarzünetan²²¹, beren etsaiekilako güdüketan²²² eta azkenekoz beren bizipide²²³ güzietan?

A **Eritarzünak**: Azken urthe horietan jakintzün handiak deüseri ere ez tira hola lothü nun eritarzün berrien tcherkhatziari²²⁴ eta zaharrer izen zerbaiten emaitiari. Chenda²²⁵ horri jerraikiz ez tira चाहü²²⁶ bide okherrian ezi deüseri ezta eritarzün baten sendotzeko beharragorik nulaz eta jakitia zer den eta zertarik heltü den. Gizonek eta beste bizizalek²²⁷ bezala, erlek ere ükhen tie erran den jakintzün handiak harien hunaren tcherkhatziari emanik zirenak; holachek jakintzün harier esker badakigü erletan badela eritarzün parrasta²²⁸ bat hala nula: «Loque fransesa²²⁹ eta amerikanua²³⁰, Nosemose²³¹, Amibose²³² eta Acariose²³³» deitzen diren eli bat. Azken hortan, erran den [11] «Acariose» deitzen den hortan bizizale kara-gachto²³⁴ bat sartzen zaio erliari bizkarretik hegalen²³⁵ etzetik²³⁶ arrakhako²³⁷ bat bezala eta behin erlien bulharrian untsa zañhartü²³⁸ geroz, han handitzen azkartzen eta har-bilhatzen²³⁹ da erliaren biziaren khostüz. Eritarzün horik oro khozü²⁴⁰ dira eta zorigaitzez oranokoz sendo bide²⁴¹ segürrik gabe, prefosta batek hau bestek hura egin behar dela erraiten dire, bena azkenaz beste ihurk ere etchakin nur sinhets, oroek uste direlakoz egian izatia. Erran den «Loque» eta «Acariose» horientako edirenik izan den sendogarrik segürena «pharmazian» emanen deizie

²²⁰ lagüntü: **lagundu** (O).

²²¹ eritarzün: **eritasun** (O), gaixotasun.

²²² güdüka: **güdüka** (CH), **guduka** (O), borroka.

²²³ bizipide: **bizibide**, lan.

²²⁴ tcherkhatziari: txerkatu, **xerkatu** (O), bilatu.

²²⁵ chenda: **xenda** (CH, O), xendra, bidezidor.

²²⁶ चाहü: **xahü** (CH), **xahu** (O), osoki, net.

²²⁷ bizizale: bizidun, biztanle.

²²⁸ parrasta: multzo, mordo.

²²⁹ loque: **loke** (loke europarrak erleen larbak jotzen ditu; eragilea *Melissococcus pluton* bakterioa da).

²³⁰ loque amerikanua: **loke amerikarra** (*Paenibacillus larvae* baziloak sortzen du).

²³¹ noseemose: **nosemosi** (erleen gaixotasun bat da *Nosema apis* protozoo bizkarroiak sortua: liseri-aparatua kaltetzen du eta beherakoa eragiten).

²³² amibose: **amebosi**.

²³³ acariose: **akariosi**.

²³⁴ kara-gachto: kara-gaizto, itxura txar.

²³⁵ hegal: hego.

²³⁶ etze: **eretz** (CH), **eretz(e)** (O), alde, alderdi.

²³⁷ arrakhako: arraka, arrakala, arrail.

²³⁸ zañhartü: **zainartü** (CH), **zainartu** (O), indartu.

²³⁹ har-bilhatü: har-bilatu, har-bilakatu.

²⁴⁰ khozü: **kozü** (CH), kutsakor.

²⁴¹ sendo bide: sendabide, osabide.

nahasteka hau: (Chloropicrine 1, camphre 1, salicylate de methyle 12) bena Jinkuak begira²⁴² purkeria²⁴³ horien üsañtatetik²⁴⁴; untzia zabal leite bakharrik beharra delarik, erran nahi beita, egün bat arte, tcharpa²⁴⁵ muchiñi²⁴⁶ batetan bospasei tchortaren²⁴⁷ khogañen barnilat²⁴⁸ ezarteko. Beste eritarzün bat gachtorik bada berheziki khogañ flakier²⁴⁹ lotzen dena: thiña²⁵⁰; gaiazko²⁵¹ barbalot²⁵² hegaltazale ñabar batek emaiten dü khozia²⁵³; chilo²⁵⁴ ttipi batetarik khogañian sar eta orraze hüts zumbaitetan arraultziak errüten tü, eta harietarik halako hüme gorri bat elkhitzen da khadan²⁵⁵ ahin²⁵⁶ eta mardo²⁵⁷ batez engüratürük; harek aldiz lazgarriko²⁵⁸ ezkozionia²⁵⁹ jaten har churi bilha artino. Negia gachto eta hotz balimbada eta eztia zahar eta gachki egonik aisa hatzamai[12]ten dire lastereia²⁶⁰, zuñek khogañtarik ederrena laster beretzen²⁶¹ beitiü, eta erliak hedallo²⁶² uzten odolez hüstürük.

B Etsaiak: Eritarzünen khantian eta nüchüpehin²⁶³ eritarzüneki batian hor dira orano etsaia... eta zumbat!: ünhurri, añharba, süsker²⁶⁴, süskande²⁶⁵, begi-elkhizale²⁶⁶ (= mante), lozer²⁶⁷, lozabia²⁶⁸, gathü-pitotch²⁶⁹, ande-eijer²⁷⁰

²⁴² begiratu: zaindu.

²⁴³ purkeria: zerrikeria.

²⁴⁴ üsañtatü: usaindu.

²⁴⁵ tcharpa: **txarpa** (CH, O), piltzar, trapu, zapi.

²⁴⁶ muchiñi: muxiñi, poxi, apur, amiñi.

²⁴⁷ tchorta: **txorta** (CH), **xorta** (O), tanta.

²⁴⁸ barnilat: barnerat.

²⁴⁹ flakier: flakoei, ahulei.

²⁵⁰ thiña: **tiña** (CH), **tina** (O), ezkabia.

²⁵¹ gaiazko: **gaiazko** (CH), **gauazko** (O).

²⁵² barbalot: **barbalot** (CH, O), marmalo, zomorro.

²⁵³ khozia: **kozü** (CH), **kutsu** (O).

²⁵⁴ chilo: **xilo** (CH), **zilo** (O), zulo.

²⁵⁵ khadan: **kadan** (CH), **karen** (O), mintz, geruza.

²⁵⁶ ahin: arin.

²⁵⁷ mardo: biguin.

²⁵⁸ lazgarri: izugarri, ikaragarri.

²⁵⁹ ezkozionia: ezko-zione, **zione** (CH), grande quantité.

²⁶⁰ lastereia: **lasterreria** (CH, O), beherako.

²⁶¹ beretü: beretu, bereganatu, jabetu.

²⁶² hedallo: **hedailo** (CH, O), lur jota, hondatuta, suntsituta.

²⁶³ nüchüpehin: noizean behin, noiz edo behin.

²⁶⁴ süsker: **süsker** (CH), susker, **musker** (O).

²⁶⁵ süskande: **süskandera** (CH), suskandera, **sugandila** (O).

²⁶⁶ begi-elkhizale: marisorgin.

²⁶⁷ lozer: kurumino, liztortzar.

²⁶⁸ lozabi: **lozabi** (CH), **listafin** (O), liztor, erlabio.

²⁶⁹ gathü-pitotch: **gathüpitotx** (CH), **katu-pitotx** (O), ipurtats.

²⁷⁰ ande-eijer: andereiher, andereder, **erbinude**, ogigazta, satandera.

eta fuina²⁷¹... zuñ hobeki nahi bizi erler esker, batak erlen beren jatez, bestiak harier hazkürriaren²⁷² ebastez²⁷³; hortakoz hun lizate erlezañak lagünt ditzan erliak etsai horien kalitzen²⁷⁴ edo phü²⁷⁵ erletegitik hürüntehetan²⁷⁶. Gathü²⁷⁷ zumbaiten ezartez erletegi altian²⁷⁸ laster süskerrak eta süskandeak zentüko²⁷⁹ edo ekhüatüko²⁸⁰ dira; ünhürri habiek iaurri²⁸¹ eta añharbe ikhusiek oroek eho behar lükie; lozer eta lozabiak aisa galerazien²⁸² dira habiatako diren zilon behera «sufre» inkaü baten sütan igortez...; gathü-pitoch, ande eijer eta fuinek beren hobetan²⁸³ kasü emanen²⁸⁴ dire ez sobera hüllantziri²⁸⁵ bestela ihilariak²⁸⁶ zephuak eta süsko chefautak²⁸⁷ iratzarrazien tie.

C Beste lagüntza zumbait:

1/ Negian: Negia dembora beltza erlentako, eztira bekhan baizik elkhitzen beren habietarik eta denian beren beharrünez hüste hun baten egitera; elhürrek nahasten edo bürhüngützen²⁸⁸ tü, hortakoz üsü ageri da tturtta-tturtta²⁸⁹ erorik hantche-hortche elhürren gañen, erle zumbait heriueki²⁹⁰ güdükan ari [13]. Eztire horregatik hotzaren acholik khogaña untsa thapatürrik balimbada berheziki alde gañetik; bena hotza handigo eta janhari haboro behar direlakoz goititü²⁹¹, hun lizake hazkürri ausarki²⁹² ükhen dezen; erlezañak arren haita dezan egün eder bat negü thipilian²⁹³ jakiteko eia badirenez hazkürri aski dembora ederrila artino: ezpalimbadiere soberakinik ezari behar leikeie orraze zumbait eztiz betherik, edo bestela

²⁷¹ fuin: lepazuri.

²⁷² hazkürri: **hazkürri** (CH), **hazkurri** (O), janari.

²⁷³ ebatsi: lapurtu, ostu.

²⁷⁴ kalitü: **kalitü** (CH), **kalitu** (O), akabatu, hil.

²⁷⁵ phü: **pürü** (CH), **puru** (O), batez ere, sustut.

²⁷⁶ hürüntehetan: urrunenetan.

²⁷⁷ gathü: **gatü** (CH), **katu** (O).

²⁷⁸ altian: **alte** (CH), **alde** (O).

²⁷⁹ zentü: **zentü** (CH), **zendu** (O), hil.

²⁸⁰ ekhüatü: **eküratü** (CH), **ekuratu** (O), gelditu, lasaitu.

²⁸¹ iaurri: **ihaurri** (CH, O), lurra estali, bertan zerbait hedatuz.

²⁸² galerazien: galeraziren, galeraziko.

²⁸³ beren hobetan: *zure hobetan*, dans votre intérêt.

²⁸⁴ kasü eman: kasu eman, kontuz ibili.

²⁸⁵ hüllantziri(k): hurbildurik.

²⁸⁶ ihilari: **ihizlari** (CH), **ehiztari** (O).

²⁸⁷ süsko chefautak: suzko xefaut, fusil.

²⁸⁸ bürhüngützen: **bürüngürütü** (CH), zorabiatu, burtzoratu, nahastu.

²⁸⁹ tturtta-tturtta: **ttortta** (CH), herren, maingu, txango, hankamotz.

²⁹⁰ heriueki: **herio** (CH, O), heriotza.

²⁹¹ goititü: **goititü** (CH), **goititu** (O), bildu, jaso.

²⁹² ausarki: ugari.

²⁹³ thipil: **tipil** (CH, O), gorri, bete.

sükrez lodi-lodia hur inkaü bat khogañaren barnen zer nahi untzitan; lan horren arratzia²⁹⁴ elizate gachto berheziki lau edo bost aste ezitze²⁹⁵ handila gabe, erliak azkar izan ditian lanari lotzeko eta erregiñak egin ahala hüme egin dezan lan borthitzetako.

2/ Bedatsian²⁹⁶: Nun ezten ezko beharrüne handi bat, ezti haboroen ükheiteko, dirade ezko «gaufrière» deitzen diren orraze eli bat, eginik ezarteko hun saltzen direnak, hanitchetan untsa baliatzen dira; hartakoz erlezañak elio hüllanikere galtzerik egin holako orraze zumbaiten ezartez khogañian, bedatsian, erlen lanian hasten (*khaküüllatzeko*) akhülllatzeko²⁹⁷ edo hachitzeko²⁹⁸; elüke horregatik uste ükhen behar orrazek oroek ezko hartarik bethe behar direla... ezi holaz bere zorigaitza egin lio: [14] erlek urthuk²⁹⁹ lioie kampo ezkuen egiteko erabilten diren thü³⁰⁰ bezalako ersñau³⁰¹ hura eta lan eginaren ikhusiz aisa auherkeriari³⁰² loth leite.

3/ Üdan: Khogañak untsa eztiz eta hümez betherik badira, erlezañak, hartako eginik diren emendio³⁰³ eli bat ezarien tü hegatzaren³⁰⁴ eta (*untzi*) khogañaren artian; holaz ezko eta ezti egiteko lekhü haboro eginen deie eta ber demboran hümiak arraultzetarik atheka³⁰⁵ elkhitzen hasi direnian, oro kampilat juan gabe, aisago edenen³⁰⁶ dira ber untzian, emanen ere bai oroek batian bizpalau khogaña³⁰⁷ tcharrek emanen ziren beno gehiago. Erregiña khambiatü behartzen bazaio, erlezañak khogañeko erliak eta erregiña berria busticheren³⁰⁸ tü hur inkaü bateki, (*zuñitan*) nun ere ürrin³⁰⁹ azkar bat ezari beütüke, holaz ber ürrinaren ükheitez erlek eztire ezagütüren eztirela leheneko erregiña, bestela aldiz ürrin arrotzak salhatürrik, laster bibilka litake erregiñaren thinkatzez³¹⁰ ehaiteko³¹¹. Hümeke³¹² demboran

²⁹⁴ arratü: **arratü** (CH), berregin, berritu, errepikatu.

²⁹⁵ ezitze: beroaldi?

²⁹⁶ bedats: udaberrri, primadera.

²⁹⁷ akhüllatü: **aküilatü** (CH), **akuilatu** (O), zirikatu.

²⁹⁸ hachitu: **atxeki** (CH), **atxiki** (O).

²⁹⁹ urthuk: **urtuki** (CH), **aurtiki** (O), jaurti.

³⁰⁰ thü: **tü** (CH), **tu** (O), listu.

³⁰¹ ersñau: esñaur, esnaur, hausnar.

³⁰² auherkeria: alferkeria.

³⁰³ emendio: gehigarri.

³⁰⁴ hegatz: teilatuaeren hegala, ertza.

³⁰⁵ atheka: **ateka** (CH, O), multzoka, piloka.

³⁰⁶ edenen: kabituko, lasaituko.

³⁰⁷ khogaña: khogañ, **kobain** (CH), **kofoin** (O), erlauntz.

³⁰⁸ busticheren: bustixeren, bustiko.

³⁰⁹ ürrin: **ürrin** (CH), **urrin** (O), usain.

³¹⁰ thinkatü: tinkatu, estutu.

³¹¹ ehain: **eho** (CH), **ero** (O), erail, hilarazi.

³¹² hümeke: «hümekatzea» (Allande Sokarros).

eztira nahi bezañ aisa bethi erliak khogonian egon erazten, zumbaitek üsü hatia huntzen³¹³ dire; ützi behar dire berak oha³¹⁴ ditian zühañ adar bati tchilintchau³¹⁵ gero khogañ tchar zerbait bil, hura erle-belharrez³¹⁶ untsa kharraka³¹⁷ eta adarra hartara ikharraus³¹⁸ edo [15] bestela adarraren pian khantü khantian ezar khogañ hüts bat bizpahiru ezko orraze ezti inkaü bateki eta segür bezala da erliak berak khogañian sarthüren direla; bestalde khogañ hüts hedatze horrek badü hau hunik: bestetan ezkapi³¹⁹ erliak, habia tcherkatzen³²⁰ ari direnak, haboro-habuetan nahi dire kokatü khogañ edirenetan berheziki ezko eta ezti inkaü bat direnetan.

4/ Sohastia: Noiz eta nula behar dire erlek sohatsi? Elkhitzen ahal zaie orraze eztiz bethe parrasta bat üztarila³²¹ ürhentzian³²², eta ezarten harien orde ezko «gaufrière» hüts zumbait; bigerren altchadüra³²³ egiten da ürrieta hatsarrian; bena aldi huntan erlezañak goguan erabili behar dü eztela aski bere büriari eta bere nahikentieri³²⁴ sogitia, behar dila erlez ere ohartü, ezi hariiek ere bizi behar dire, hartakoz³²⁵ elizate batere sobera khogañ bakotchari hamalau-hamabost kilo eztien üztia.

5/ Usükien³²⁶ sendo-bidiak: Erlen artian traholatürik³²⁷ denian, berheziki sohastian, erlezañak hartzen dü tcharpa³²⁸ arhin argia ageri din bat eta hartan büria mandolatzen³²⁹, ber demboran erlen hürrüntejna³³⁰ etchekitzeko jerraikerazten dü buhade³³¹ gisako tresna bat, barnia behi gotz³³² idortüz edo tcharpaz betherik, [16] hari sü eman eta haren khiak sorhaioazten³³³ bezala tü erliak; arte³³⁴ hartan langilia aritzen ahal da bere lanari üsükien beldürrik

³¹³ hatia huntzen: **hatua ondu** (O), ihes egin, hanka egin, itzuri.

³¹⁴ ohatü: **ohatü** (CH), **ohatu** (O), kokatu, pausatu.

³¹⁵ tchilintchau: **txilintxau** (CH), **xilintxau** (O), zintzilik, dilindan, dingilizka.

³¹⁶ erle-belhar: **erlebelar** (CH), **erle-belar** (O), huntz.

³¹⁷ kharrakatü: **karrakatü** (CH), **karrakatu** (O), leundu, berdindu.

³¹⁸ ikharraus: **iharrausi** (CH), **inarrosi** (O), astindu.

³¹⁹ ezkapi: eskapatu.

³²⁰ tcherkatü: **xerkatu** (O), bilatu.

³²¹ üztarila: **üztail** (CH), **uztail** (O).

³²² ürhentü: **urrendü** (O), amaitu, bukatu.

³²³ altchadüra: **altxadüra** (CH), **altxadura** (O), bilketa.

³²⁴ nahikentieri: **nahikünte** (CH), **nahikunde** (O), nahikari, borondate, gogo, desira.

³²⁵ hartakoz: horregatik.

³²⁶ usüki: **usuki** (CH), **ausiki** (O), zizta, ziztada, eztenkada.

³²⁷ traholatürik: **traholatu** (O), lan egin.

³²⁸ tcharpa: **txarpa** (CH, O), piltzar, trapu, zapi.

³²⁹ mandolatü: **mandolatu** (O), bildu, estali.

³³⁰ hürrüntejna: urrunena.

³³¹ buhade: **buhader** (CH, O), hauspo.

³³² gotz: gorotz.

³³³ sorhaioazten: **soraiotü** (CH), **soraiotu** (O), sorgortu.

³³⁴ arte: tarte, bitarte.

gabe. Debrü³³⁵ zumbaitek athitchatürük³³⁶ üsükichkot³³⁷ eli bat bil balitza, nahiz eleitin horregati hil, huna zer egin behar lükian minaren eztiatzeko eta ez hantzera üzteko: ezpena khen eta minian igaran thü inkaü bat, edo ardu mingartü³³⁸ edo latsün³³⁹, edo batchuri³⁴⁰ ichter³⁴¹ bat; hanitchek batie orano beste jokü zumbait hala nula hiru belhar bedera³⁴² gisatakoeki³⁴³ minaren haztatzia³⁴⁴ edo (oh! gero hau ezta astuunen jokia!) drago hun baten edatia alegia baizik eta aigardentak³⁴⁵ mina eta hanküra ohiltzen tiala... Hun deiela!

IV Erlen ekhartzapenak.

A Alhor eta baratzetan eginten tien hunkiak³⁴⁶.

Hanitchek ezte uste erletarik elkhitzen dela ezko eta ezti baizik, bichtak emaiten tian gaizak hurak dira, bena jente jakintzünek eta berheziki erlezaz zaharrek edireiten dire bere erler esker beste hunki hanitch: erlezaz düdanaz gañen ene balentia³⁴⁷ ene eginbidia³⁴⁸ da hunki gorde eta balius horietarik zumbaiten agereaztia. [17]

Aitzineñian erakatsi tüt erle üsükitik begiratzeko³⁴⁹ eta haren minaren sendotzeko chendak; orai zor deiziet erraitia mintzo nintzala hau jente mañusen³⁵⁰ eta hatsarrez erler hüllantzera³⁵¹ lotsa³⁵² zirenen, ezi erlezaz egiatzko bat ezta (*lotsa*) üsükien lotsa, sobera untsa badaki zer min gochuak eta baliusak diren, badaki zahartarzüneko³⁵³ lagüntza hun bat üzten direla; hañbesteren erranen arabera aithortü behar dügü, eztela orano edirenik izan erle üsükia beno «arrumatismen» sendo bide hoberik. Erletzaz mintzo

³³⁵ debrü: **debrü** (CH), **deabru** (O).

³³⁶ athitchatü: **atitxatu** (O), kitzikatu, zirrikatu, xaxatu.

³³⁷ üsükichkot: usukixkot, ausikitxo, ziztadatxo.

³³⁸ mingartü: **mingartü** (CH), **mingartu** (O), mingostu, mikaztu.

³³⁹ latsün: **latsün** (CH), **latsun** (O), kare, gisu.

³⁴⁰ batchuri: **baratxuri** (CH, O), berakatz.

³⁴¹ ichter: **ixter** (CH), **izter** (O), zizter, atal.

³⁴² bedera: bakoitz.

³⁴³ gisako: egoki.

³⁴⁴ haztatü: **haztatü** (CH), **haztatu** (O), igurtzi.

³⁴⁵ aigardent: aguardient.

³⁴⁶ hunki: ongi.

³⁴⁷ balentia: **balentria** (CH, O), ausardia.

³⁴⁸ eginbidia: **eginbide** (CH, O), eginbehar, betebehar.

³⁴⁹ begiratzeko: **begiratü** (CH), **begiratu** (O), babestu, zaindu.

³⁵⁰ mañus: **mainutsu** (CH), mainhutsu (O), **mainatsu**.

³⁵¹ hüllantzera: hurbiltzera.

³⁵² lotsa: beldur.

³⁵³ zahartarzüin: zahartasun.

diren libürü güzietan edireiten dügü zahar zumbaiten aithormen haü: «arrümatismek esküpetürük³⁵⁴ nündien nuiz eta ere ene erlen akhudiñatzez üstüki zumbait bildü beütüt... eta geroz errotik sendo». Dirade Eskual-Herrian chahar zumbait ahür³⁵⁵ osoka lotzen direnak erle molkho hümatü berrier arra³⁵⁶ khogañ batetara sarerazteko eta gora erraiten dütenak: «egündano eztiela beren khostüz jakin arrumatisma zer zen».

Dirade jentiak, berheziki baratzezañ³⁵⁷ zombait, lili altchatzez eta saltzez bizi direnak, batere ez tien ez ezkuen beharrunerik gabe, erosten tienak erle khogañtak, hariiek erraiten deikie, eta jakintzün handien arabera hori egia da, erlek beren baratzetan eta lilitegitan egiten deiela lan gaitza, [18] hamarretan emaiten ahal lükien ezti saria emaiten deiela. Lilier eta baratzeko beste lantharier³⁵⁸ elkhitzez halako hur bat edo orano erhauts³⁵⁹ phorokiña³⁶⁰ eli bat, liliak ederrago eta lasterrago zohiterazten³⁶¹ tie; halaber da frütentako ere hala nula sagar, gerezi, ahan eta gaztañen. Bestalde jakitate horri emanik izan diren jaun eli batek (Darwin eta Michelet-ek) erraiten deikiue ehün mila ereitzek, ala lili ala belharrek lür hüntarik hatia hun³⁶² lioiela erlez baizik.

B Eztia: Erletarik eta harietarik bakharrrik horra zaikü eztiä oroek hañ maite dugun hazkurria: lili müttürrak zabal eta egoskitzez³⁶³ elkhitzen diren hur sükrat batetarik gaititzez erlek beren papuetarik³⁶⁴ arraelkheazten³⁶⁵ dire erran den eztiä erdi edari erdi janhari; ala jatekutan ala edatekutan hau bürüzagiche³⁶⁶ da aho-gaiaren³⁶⁷ eta tzüntzüraren³⁶⁸ gochoki gillikatzen³⁶⁹. Haurrek eta jente gehitiek³⁷⁰ gogo hunez hartzen edo gaititzen dire nuiz nahi hazkürri hori; bestalde gure mirikü³⁷¹ güzien erranetik elizateke eztiari bürüzagi³⁷² lizatian janharik ez edarik gure khorpitzaren hunetan; ogitik eta

354 esküpetü: **esküperatü** (CH), **eskuperatu** (O), menderatu.

355 ahür: **ahur** (O), eskuaren barrualdea, eskuarra.

356 arra: esku.

357 baratzezañ: **baratzezain** (CH, O), lorezain.

358 lantharier: landareei.

359 erhauts: **errauts** (CH, O), hauts.

360 phorokiñ: **porrokiñ** (CH), **porrokin** (O), apur, puxka.

361 zohitu: **zoritu** (O), heldu.

362 hatia hun: **hatua ondu** (O), ihes egin, hanka egin, itzuri.

363 egoski: **edoski** (O), xurgatu.

364 papu: **papo** (CH), **paparo** (O).

365 arraelkheazten: arraelki, arrailki, berratera, berrirten.

366 bürüzagiche: garaituxe?

367 aho-gaiaren: aho-gaina.

368 tzüntzür: **zintzur** (O).

369 gillikatü: **gillikatü** (CH), **kilikatu** (O).

370 gehitiek: **gehitü** (CH), **gehitu** (O), adindu, edadetu.

371 mirikü: mediku, bedezi.

372 bürüzagi: **bürüzagitü** (CH), **buruzagitu** (O), nagusitu, gailendu.

sükretik gure khorpitzak hañ bortcha beretzen dütian gaiza güziak eztiak batü, eta hurak oro gihauri den mendren lanik eman gabe gü beithan aragi etodol bilhatzen dira; [19] hunaren gachtotik beheztia gure estomakian³⁷³ egin orde, erlek beraienetan egiten dire eta huna bakharrik guri emaiten; holaz tchori ama batek bere hümer bezala erlek prestatü deikeie gure ahatachkota³⁷⁴ (*apis mater eduxit...*).

Khalkatü³⁷⁵ ez den gütien beltzuria³⁷⁶ egin gabe hartzen ahal dügularik eztiak emaiten deizku den hazkürririk hoberenak eta baliusenak gü beithan ezar litiun photere guziak, ezi gure khorpitzian sareazten tü: 1/ berotarzüna eta indarra, zer nahi edari aiphatük bezañ bat; 2/ gothortarzüna³⁷⁷, hunenbeste bürdüña odolian eta latsün ezürretan ezartez; 3/ eta azkenekoz gure barnia edo erchiak³⁷⁸ ezarten tü heñ³⁷⁹ batetan nun ezpeikira beren lanaren egiteko ez «pürga» ez beste kampotiko lagüntzale beharrik. Hots eztian jiten³⁸⁰ zaizkü lili eta belhar süerte güzietan diren ahal³⁸¹ eta hunkeriak³⁸². Hañbeste hunki egiten dian hazkürria eta hañ gochoki gaititzen ahal dena zertako³⁸³ eleite ezar nur nahien eta berheziki haurren eta erien zerbütchüko³⁸⁴ Eztiak chahatzen³⁸⁵ gütti dembora llabürretan barnen tzüntzürreko min, marfundi³⁸⁶ eta eztilik gachtuenerarik bai eta ere idor-eietik³⁸⁷ eta «grippa-tik»³⁸⁸, hala-hala erraküra³⁸⁹ baten iganzteko elizate erremedio hoberik nun eta ogi irin inkaü bat eztin ohatürrik³⁹⁰ minin ezartia. Eztia igorrik da [20] orano edari, bichkotch, krema kharruntatü³⁹¹ egiteko eta früta aitzina etchekitzeko. Diroienaz, (bena huntaz ezkinio deüse segürta ahal) hortz hun eli baten, bilho³⁹² azkar eta leñ³⁹³, begitharte argi eta larrü churi baten ükheiteko behar lizate ezti hanitch jan edo edan.

³⁷³ estomakian: estomaka, urdail.

³⁷⁴ ahatachkot: **ahatara** (CH), **ahokada** (O), ahamen, ahataraxkot, ahokadatxo.

³⁷⁵ khalkatü: **kalkatü** (CH), **galkatu** (O), gizendu.

³⁷⁶ beltzuri egin: bekozkua jarri, bekokia ilundu.

³⁷⁷ gothortarzüna: **gotortarzüin** (CH), **gotortasun** (O), sendotasun, irmotasun.

³⁷⁸ erchiak: erxe, **ertze** (CH), **heste** (O).

³⁷⁹ heñ: hein.

³⁸⁰ jin: etorri.

³⁸¹ ahal: indar, gaitasun.

³⁸² hunkeria: ondasun.

³⁸³ zertako: zergatik.

³⁸⁴ zerbütchü: **zerbütchü** (CH), **zerbitzu** (O).

³⁸⁵ chahatü: **xahatü** (CH), **xahutu** (O), garbitu.

³⁸⁶ marfundi: **mafrundi** (O), hotzeria.

³⁸⁷ idor-eietik: idorreri.

³⁸⁸ grippa: **gripa** (CH), **gripe** (O).

³⁸⁹ erraküra: **erradüra** (CH), **erredura** (O).

³⁹⁰ ohatü: orhatü, orea prestatu.

³⁹¹ kharruntatü: **karruntatü** (CH), **karroindatu** (O), hormatu, izoztu, jelatu.

³⁹² bilho: **bilho** (CH, O), ile.

³⁹³ leñ: **lein** (CH), **leun** (O).

C Ezkua: Udan eta bedatsian egün beruetan erlek bai plazerez bai beharrünez beren barnetarik elkhitzen dire halako izerdi bat bezala eta haren behar bezala hedatzez, leñtzez³⁹⁴ eta chilokatzez³⁹⁵ egiten tie ezko orraziak. Hanitchek erraiten deikuie erliak bortchatürük direla ezko egitera dembora hunen beste alpoetara³⁹⁶ heltzen bada (30^{degrès}); eztüt uste bortcha hori erler lotzen zaien, ezi ezko «gaufère» hartarik ezarten bazaie zumbat nahi ezko güti egiten dire: dena den, gure hunetan ari gira erler ahalaz³⁹⁷ ezko hanitchek egineratzez ezi ezkotik ezitik bezañ irabazi ederrik elkhitzen da. Erlen sohastian ezko-orrazen elkhitzeko egüki³⁹⁸ behar lizate eztiz betherik diren chiluak oro thapatürük izan artino bestela ezta ezta etchit³⁹⁹ zohi⁴⁰⁰ eta holaz samint⁴⁰¹ ohi da. Sohatsi onduan ezkoa bi gisata behezen da ezitik: edo tresna berri bateki errota⁴⁰² baten engüratzez⁴⁰³ aizien indarrak urthukitzen dü ezta untzien achaliala; edo [21] orano leheneko gisa orraziak muchi muchi ezar eta muchika bakhotcharen ahürrian thinkatzez; gero ezkoa bertz⁴⁰⁴ batetan herakiaz⁴⁰⁵ (67^{degrès} eta 74° artian) eta tcharpa azkar batetan irazten⁴⁰⁶ da eta biltzen unti leñ batetara han eijerki gogor dadin.

Zer egin ezkuaz? Saltzen ahal da, Jinkuari esker bada nahian hanitch; bena ene üstez hobeki egin leite etchen begiratzez ezi gaiza hanitchetako zerbütchatzen ahal da hala nula zuhañ epheltatzeko⁴⁰⁷ edo pinta⁴⁰⁸ zumbaiten thapatzeko; bestalde ezkuekin dira egiten erran den «enkuslika⁴⁰⁹» eta «zirajia⁴¹⁰» gure khamberen⁴¹¹ eta zapaten argitzeko igorten tügünak; azkenekoz, eta huntan da berheziki zerbütchatürük, ezkoa da gure basa-bazteretan erreziña⁴¹² ütüz geroz argi-emaile gehiena⁴¹³. Ezkuen argia

³⁹⁴ leñtzez: **leintü** (CH), **leundu** (O).

³⁹⁵ chilokatzez: **xilokatü** (CH), **zulatu** (O).

³⁹⁶ alpoetara: **alpo** (CH), **alpore** (O), gradu.

³⁹⁷ ahalaz: ahal den neurrian.

³⁹⁸ egüki: **egürüki** (CH), **iguriki** (O), itxaron.

³⁹⁹ etchit: **etxit** (CH, O), ez osorik.

⁴⁰⁰ zohitü: zoritu, heldu, umotu.

⁴⁰¹ samint: **samindü** (CH), **samindu** (O), mindu.

⁴⁰² errota: gurpil, errobera.

⁴⁰³ engüratzez: inguratu, biratu, jiratu.

⁴⁰⁴ bertz: **bertz** (CH), **pertz** (O), pazia, galdara.

⁴⁰⁵ heraki: **herakitü** (CH), erakitu, **irakin** (O).

⁴⁰⁶ irazten: **iratzi** (CH, O), iragazi.

⁴⁰⁷ epheltatzeko: **enpeltatü** (CH), **enpeltatu** (O), txertatu, mentatu.

⁴⁰⁸ pinta: aldaxka, mentu?

⁴⁰⁹ enkuslika: biska, lika?

⁴¹⁰ zirajia: **ziraje** (CH, O), **zira** (O), betuna.

⁴¹¹ khamera: **kanbera** (CH), **ganbera** (O), gela, logela.

⁴¹² erreziña: **errexina** (CH), **erretxina** (O), arraxin.

⁴¹³ gehiena: nagusia.

erreziñarena beno hobe da, azkarrago, churiago, khe eta üsañ gutchiago. Erletarik horra den ezkoa baitezpada⁴¹⁴ behar da meza santiaren emaiteko, ezi ezta ez oraiko «eletrizitate» ederraren argiareki ez petrolezko khanderemareki⁴¹⁵ mezarik emaiten ahal, behar da horrentako erlen ezkuaren argia.

Elizak neskanegün⁴¹⁶ saintüz Bazkoko ezko⁴¹⁷ lodiaren phiztez egiten du othoitze eder hau zuñtan ere gañ-gañeko herrokala⁴¹⁸ altchatzen beitiü erliak: «Hun harrazu, Aita photeretsia⁴¹⁹, elizak bere aphezen eskutik eskentzen [22] deizün argi berri hau, hel dadiala zure gana intsens⁴²⁰ ürrinaren pare: eskentze hunen ekheia emanik izan da erle amaz argi eder baten zuri büürüz igorteko chedetän». Othoitze eder hortan aitzina pharte hartü nahi dügüalakoz, erran nahi beita, elizaren ürhatser bethi jerraiki nahi girelakoz, eta dakigüalakoz bestalde eztela erlerik gabe othoitze hori haboro egiten ahal, gük ere othoizten bezala tügü Eskualdün güziak «eros edo bil, haz eta lagünt dezen erle khogaña zumbait» aphezari eskentze horren ekheia aitzina egin dezen.

Bakhotchak bere erlen haztez, Eskual-Herrian bethi izan den bezala, meza demboran gure elizek eskentüren deikeie miragarriko bichta, ezi etchekandere bakhotchak bere ezko saria eramanez, kaideran⁴²¹ gañen ezko benedikatia phizten dialarik, ezta erraiten ahal nula elizako phestak holaz edertzen tian... eta düdarik gabe, nula gehiago Jinkua uhuratzen dian. Bethi bizi ditila arren gure artian erle maite, hun eta baliusak ükhen dezagün ozbakoz⁴²² gure ezko benedikatia bai elizako bai etchenko, hareki batian zorigaitzer aisago bühürtüren gira.

[23] Lan huni lothü nintzan, prefosta erletarik horra diren irabazpiden agereazteko chedetän, bena ere halako ahalke⁴²³ bat bezala nitan sarthü zentadalakoz ikhusiz ihun ere etzela Eskuaraz hitz bat ere erranik edo izkibatürük izan bizizale agüdo⁴²⁴ eta balius horietzaz; ürhentzian⁴²⁵ eztüt bihotzmin bat baizik goguan erabiltez: «ene egin ahala zoñen aphañ izan den lan hunek merechi zükianari soginik».

⁴¹⁴ baitezpada: nahitaez, ezinbestean.

⁴¹⁵ khanderemareki: kanderailu?

⁴¹⁶ neskanegün: **neskanegün** (CH), **neskenegun** (O), larunbat.

⁴¹⁷ ezko: bazko-zuzia.

⁴¹⁸ herroka: **herroka** (CH), **herronka** (O), errenkada, ilara.

⁴¹⁹ photeretsia: **poteretsü** (CH), **boteretsu** (O), ahaltzu.

⁴²⁰ intsens: **intsentsu** (O).

⁴²¹ kaidera: **kaidera** (CH), **kadira** (O), eserleku.

⁴²² ozbakoz: orozbakoz, **orozbat** (O), betirako.

⁴²³ ahalke: lotsa.

⁴²⁴ agüdo: **agüdo** (CH), **agudo** (O), trebe.

⁴²⁵ ürhentü: **urrendu** (O), amaitu, bukatu.

1

Lanaren ürhentzian erlen uhurila⁴²⁶
khantathü nahi nüke bizpahiru kobla
behartüren zait ari bai aphal aphala
eztezadan khecheraz⁴²⁷ en'aizo⁴²⁸ lehena
ezi hüllanto⁴²⁹ gira et'ez nik botz⁴³⁰ kaana⁴³¹

2

Ekhiaren oihila⁴³² elkhirik goizian
erle phestia⁴³³ dago burrumba⁴³⁴ gaitzian
lili zumbaiten tcherka hegalez airian
heietan phausatzen da, nahi dianian
ezti ekheia biltzen papottuan thian⁴³⁵

3

Behar dükegünian gük lanari lothü
herabia⁴³⁶ gütarik beharko ohiltü⁴³⁷
auherkeria⁴³⁸ tzarra indar batez goithü⁴³⁹
erlettuaeren ganik eksemplia hartü
lanak ekharriko dü khogañilat⁴⁴⁰ hatü⁴⁴¹!

Fin

JB^{te} Mazeris

Barcus

⁴²⁶ uhurila: uhure, **ohore** (O).

⁴²⁷ khecheraz: **kexatü** (CH), **kexatu** (O), arranguratu.

⁴²⁸ aizo: **aüzo** (CH), **auzo** (O), auzoko.

⁴²⁹ hüllanto: hurbiltxo.

⁴³⁰ botz: **botz** (CH), **boz** (O), ahots.

⁴³¹ kaan: **kaan** (CH), **karan** (O), atsegin, begiko.

⁴³² oihila: **oihü** (CH), **oihu** (O), oihura, deira.

⁴³³ phestia: **pesta** (CH), **fešta** (O), jai.

⁴³⁴ burrumba: **burrumba** (CH, O), durundi.

⁴³⁵ thian: **tiran-tirana** (O), estuki, tinki.

⁴³⁶ herabia: **herabe** (CH, O), nagikeria, alferkeria.

⁴³⁷ ohiltü: **ohiltü** (CH), **ohildu** (O), egotzi, bota, haizatu, uxatu.

⁴³⁸ auherkeria: alferkeria.

⁴³⁹ goithü: **goitü** (CH), **goitu** (O), garaitu, gainditu.

⁴⁴⁰ khogañilat: kofaura, kofoinera, erlauntzara.

⁴⁴¹ hatü: **hatu** (O), aberastasan, onura.

4. ERREFERENTZIAK

- [1] AXULAR P. 1643. *Gero (Después)*. Aita Luis Villasanteren argitalpena. Oñati. Ed. Franciscana Aranzazu, 1976. 699 or. Ikus: <http://klasikoak.armiarma.com/idazlanak/A/AxularGero005.htm>
- [2] ITURRIAGA A. 1857. *Dialogues basques: guipuscoans, biscaiens, labourdins, souletins*. Donostia. Lur, 1978. 121 or. (Jatorrizkoaren faksimilea).
- [3] ITURRIAGA A. 1857. *Jolasak*. (Edizio honen prestatzailea, Patxi Altuna). Bilbo. Kriselu (Klasikoak, 10). 1987. 105 or. Ikus: <http://klasikoak.armiarma.com/idazlanak/I/IturriagaDialogoak002.htm>
- [4] URIARTE J. A. 1857. *Iturriagaren Berbaldijak*. 2004. Ikus: <http://klasikoak.armiarma.com/idazlanak/U/UriarteBerbaldijak002.htm>
- [5] DUVOISIN J. P. 1857. *Iturriagaren Solastaldiak*. 2004. Ikus: <http://klasikoak.armiarma.com/idazlanak/D/DuvoisinSolastaldiak002.htm>
- [6] INTXAUSPE E. 1857. *Iturriagaren Elhestaldiak*. 2004. Ikus: <http://klasikoak.armiarma.com/idazlanak/I/IntxauspeElhestaldiak002.htm>
- [7] DUVOISIN J. P. 1858. *Laborantzako liburua edo Bi aita semeren solasak laborantzaren gainean*. (Edizio honen prestatzailea, Patxi Altuna). Donostia. Kriselu (Klasikoak, 3). 1986. 214 or. Ikus: <http://klasikoak.armiarma.com/idazlanak/D/DuvoisinLaborantza037.htm>
- [8] SANTA BARBARARENA J. 1827. *Erle gobernatzalleen guidariya, edo erleak gobernatzeko modua ... / Aita Fr. Joaquin de Santa Barbara carmelitazazpi parte edo zatitan gaztelaniaz arguitara emana; ipiñi du eusqueraz provincia Guipuzcoaco euscaldun batec*. Iruñean: Francisco Erasunen Echean, 1827. Bigarren edizioa (faksimilea), Bizkaiko Foru Aldundia, Nekazaritza saila. 1993. 109 or.
- [9] SANTA BARBARARENA J. 1827. *Guía de colmeneros o Tratado práctico de abejas: acomodado por su estilo y claridad a toda especie de gentes, con una breve exhortación, á fin de que los pudientes de esta Península pongan abejas para utilidad del común y particulares / dado á luz y nuevamente añadido por Joaquín de Santa Bárbara*. Pamplona: Imprenta de Francisco Erasun y Rada. 110 or.
- [10] ZUBIRIA P. 2011. Erleen demokrazia liderrik gabea. *Argia astekaria*, 2291. zenbakia. 2011-09-25. Ikus: <http://www.argia.com/argia-astekaria/2291/erleen-demokrazia-liderrik-gabea>
- [11] LOPEZ MENDIZABAL I. 1933. Erleak: beren bizitza eta oiturak; Donosti'n, 1932'ko Orrillaren 15'ean Euskal-Esnalea Bazkunan egindako itzaldia. Tolosa'n. Lopez Mendizabal'enean. 32 or. Ikus: <http://meta.gipuzkoakultura.net/handle/10690/2092?locale=eu>
- [12] ABADIA A. 2011. *Arnaut Abadiaren zoo ilogikoa*. K. Altonagaren edizioa. Pamiela. 199 or. Ikus: <http://hemeroketa.com/abadia.htm>
- [13] ABADIA A. 1901. Nola bil ezitia? *Eskualduna*, 751 zenbakia. Ikus: <http://hemeroketa.com/cgi-bin/orria.pl?arg=eskualduna&zein=19011107&orr=2>

- [14] ABADIA A. 1901. Berriz erle eta eztiz. *Eskualduna*, 752 zenbakia. Ikus: <http://hemeroketa.com/cgi-bin/orria.pl?arg=eskualduna&zein=19011115&orr=2>
- [15] JAKAKORTAXARENA TX. 1988. *Erlezaintza*. Tolosa: Libr. Técnicas de Difusión. 2 libk. (Kardaberaz bilduma, 39-40). 1312 or.
- [16] KINTANA X. 2006. *Txomin Jakakortaxarena (1906-1993)*. Bidegileak bilduma. Eusko Jaurlaritzaren Argitalpen Zerbitzu Nagusia/ Servicio Central de Publicaciones del Gobierno Vasco. Bilbo. 26 or. Ikus: http://www1.euskadi.net/euskara_sustapena/bidegileak/datos/43%20JAKAKORTEXARENA.pdf
- [17] AIZPURUA M. 1989. *Erleen bizitza ezkutua*. Gaiak Bilduma, «Zientzia eta natura» (4); Donostia. 222 or.
- [18] ERLEAK.NET. <http://www.erleak.net/bibliografia/erlezaintza#page>
- [19] DAVANT J.L. 2001. *Zuberoako idazle zenduak*. Elkarlanean arg. 213 or.
- [20] BILBAO J. 1970-. *Eusko bibliographia*. Edukia: vol. I-X - 1976-1980 (vol. I-III). Bilbao: Argitarapen Zerbitzua, Euskal Herriko Unibertsitatea - 1981-1985 (vol. I). Bilbao: Argitarapen Zerbitzua, Euskal Herriko Unibertsitatea.
- [21] MAZERIS J.B. 1927. «Bi arrañ». *Gure Herria*, hazila-abendoa: 514-517. Ikus: <http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/2316>
- [22] MAZERIS J.B. 1931. «Tzintzarroskak: Eskual-Herriko egitate bat». *Gure Herria*, buruila-urria: 467-473. Ikus: <http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/2316>
- [23] MAZERIS J.B. 1932. «Kaloka eta Pupuñi». *Gure Herria*, hazila-neguila: 504-510. Ikus: <http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/2316>
- [24] MAZERIS J.B. 1933. «Maskadak». *Gure Herria*, uztaila-agorrila: 298-310. Ikus: <http://www.memoriadigitalvasca.es/handle/10357/2316>
- [25] ALTONAGA K. 2006. *Ettxepare, Aldudeko medikua*. Euskaltzaindia/UPV-EHU. Bilbo. 333 or. Ikus: http://www.euskaltzaindia.net/dok/iker_jagon_tegiak/66692.pdf
- [26] ETXEPARE J. 1996. *Jean Etchepare mirikuaren (1877-1935) idazlanak. V. Euskalerriko bizia (1932-1935)*/ [auk.] Piarres Charritton. Donostia. Elkar. 216 or.
- [27] ETXEPARE J. 1932. «Eskual-Herriko bizia». *Gure Herria*, 1932-07-01, 334 or. Ikus: <http://w390w.gipuzkoa.net/WAS/CORP/DKPPrensaHistoricaWEB/buscar.do?amicus=BBHT0000040344#>
- [28] BEHETI D. 1933. «Eskual-Herriko oihanak». *Gure Herria*, urtarrila-otsaila: 84-94, eta ostaro-errearro: 213-222. Ikus: <http://w390w.gipuzkoa.net/WAS/CORP/DKPPrensaHistoricaWEB/buscar.do?amicus=BBHT0000040344#>
- [29] BEHETI D. 1931. «Arthaldiak Eskual-Herrian». *Gure Herria*, buruila-urria: 446-453. Ikus: <http://w390w.gipuzkoa.net/WAS/CORP/DKPPrensaHistoricaWEB/buscar.do?amicus=BBHT0000040344#>
- [30] BEHETI D. 1932. «Arthaldiak Eskual-Herrian». *Gure Herria*, urtarrila-otsaila: 91-96. Ikus: <http://w390w.gipuzkoa.net/WAS/CORP/DKPPrensaHistoricaWEB/buscar.do?amicus=BBHT0000040344#>

- [31] MAZERIS J. B. 1934. Gutuna Ortesetik Piarres Lafitteri. Piarres Lafitte Funtsa (104-567). Euskaltzaindia.
- [32] CASENAVE-HARIGILE J. 1993. *Hiztegia II, Eüskara-français: Xiberotar eüskalkitik abiatzez*. Hitzak argitaldaria. Ozaze. 560 or.
- [33] EUSKALTZAINDIA. 2010. *Orotariko Euskal Hiztegia*. Ikus: http://www.euskaltzaindia.net/index.php?option=com_content&Itemid=413&catid=228&id=276&lang=eu&view=article